

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE UYUM YASALARI VE
ANAYASAL DÖNÜŞÜM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aysun OTO

Diyarbakır-2011

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE UYUM YASALARI VE
ANAYASAL DÖNÜŞÜM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aysun OTO

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır-2011

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasının ekonomik ve siyasal koşulları uluslararası entegrasyonları ve küreselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşını izleyen yıllardaki ekonomik durum uluslararası birleşmeleri gerekli kılmış, başlangıçta ekonomik temelli olarak kurulan birlikler zamanla siyasal entegrasyonu da gerektirmiştir.

Ekonomik amaçlarla kurularak daha sonra aynı zamanda siyasal bir birliğe dönüşen 'Avrupa Birliği' şüphesiz bu entegrasyonlara verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Türkiye, Avrupa' da yaşanan bu birleşme hareketine kayıtsız kalmamış ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda ekonomik ve siyasal olarak AB kriterlerine yaklaşmak için başta kamusal yaşamı etkileyecek yasal bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'nin yakın tarihinde özellikle 1999 Helsinki zirvesinden sonra ivme kazanan bu yasal dönüşüm hareketini ana hatlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmamın yeni araştırmacılara yararlı olmasını diler yüksek lisans öğrenimim ve tez araştırmalarım boyunca değerli desteklerini esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Fazıl Hüsnu Erdem'e ayrıca manevi desteklerini hissettiren aileme ve dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Cumhuriyetimizin ilk yıllarından itibaren benimsenen batılılaşma fikri Türkiye'nin yüzünü Avrupa da yaşanan birleşmelere dönmesine neden olmuş Avrupa Konseyi, Nato ve OECD üyeliğini 1959 yılında Avrupa Birliği'nin temeli olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusu izlemiştir. Avrupa Birliğine tam üyelik şartları Kopenhag Kriterleri doğrultusunda ekonomik ve politik bir takım kıstasları gerektirmekte olup bu bağlamda Avrupa Birliği'ne başvuru Türkiye'de yaşanacak olan yasal dönüşüm çabasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik çabası sürecinde yaşanan yasal ve anayasal değişimler ele alınmaktadır. AB'ye uyum bağlamında Türkiye'de yaşanan bu değişimi aynı zamanda temel hak ve özgürlükler ve demokrasi açılarından değerlendirmek yerinde olacaktır. Türkiye'de son yıllarda ivme kazanan bu süreç uluslararası politikada AB'ye üyelik yolunda atılan adımlarla kalmayıp iç politikada anayasal ve yasal değişimlerle başlayarak nihayetinde toplumsal yaşamı düzenleyecek daha özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik bir yapının oluşmasına imkan vermektedir. Bu iddia bu çalışmanın temel konusudur.

Çalışmanın birinci bölümünde Avrupa Birliği'nin oluşum süreci ve yapısı incelenmektedir. İkinci bölümde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin tarihçesi ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise bu süreçte Maastricht ve Kopenhag kriterleri doğrultusunda Türkiye'de yaşanan dönüşümün gerekliliği, uygulamaya konulan Reform paketleri ve anayasa değişiklikleri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Uyum Yasaları, Türkiye, Türkiye AB İlişkileri, Reform Paketleri

ABSTRACT

With the idea of westernization which was embraced from the early years of our republic made Turkey turn its face to the coalitions that has been happening in Europe and the membership of The Council of Europe, North Atlantic Treaty Organization and the Organization for Economic Co-operation and Development was followed by the full membership of European Economic Community in 1959 which is the foundation of the European Union. Full membership stipulations for European Union requires some economic and political criteria on the basis of Copenhagen Criteria and in this sense, it establishes the ground for the legal transformation efforts that will occur in Turkey.

In this study, legal and constitutional changes that have been happening through the process of Turkey's membership efforts will be dealt in detail. At the same, time it would be right to evaluate these innovations in Turkey in terms of fundamental rights, freedom and democracy. This process which has recently gained acceleration in Turkey creates possibilities for the forming of a more liberal, egalitarian and democratic basis. This assertion is the main idea of the study.

On the first part of the thesis, the formation process of the European Union and on the second part; the history of the relations between Turkey and the EU is being studied. On the third and the last part, through this process, the necessity of the adapted transformations in Turkey due to the Maastricht and Copenhagen criteria, reform packages that were put into practice and the constitutional amendments are being examined.

Key Words: Law of Harmonization code of the European Union, Turkey, Relations between Turkey-EU, Reform packages.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz
tarafından.....

.....
...

Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçene öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

.....
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü
(Mühür)

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
ATAD	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Commitee on the Elimination of Discrimination against Women
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
EFTA	European Free Trade Organization
EURATOM	The European Atomic Energy Community
HAK	Hükümetler Arası Konferans
HSYK	Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İHAS	İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
MDAÜ	Merkez Doğu Avrupa Ülkeleri
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
OECC	Organisation for European Economics Cooperation
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
PHARE	Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economics
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Terörle Mücadele Kanunu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER	vi

I. BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ OLUŞUMU VE KISA TARİHÇE	1
1.1. Birliğin Yapısı ve İşleyişi	6
1.2. Birlikte İlk Genişleme	8
1.3. Yunanistan'ın Tam Üyeliği	8
1.4. İspanya ve Portekiz'in Tam Üyelikleri	9
1.5. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu	9
1.6. Derinleşme Süreci	10
1.7. Onbeşler Avrupa'sı	10
1.8. Avrupa Birliği'nin En Kapsamlı Genişleme Süreci	10
1.9. Avrupa Birliği'nin Son Genişleme Süreci	11

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ	12
2.1. Türkiye'nin AET'ye Bakışını Şekillendiren Etkenler	13
2.1.1. Tarihsel ve İdeolojik Etken	13
2.1.2. Ekonomik Etken	13
2.1.3. Siyasal Etken	14
2.2. AET'nin Türkiye'ye Bakışını Biçimlendiren Etkenler	15
2.2.1. Tarihsel ve İdeolojik Etken	15
2.2.2. Ekonomik Etken	16
2.2.3. Siyasal Etken	17
2.3. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi	18
2.3.1. Ankara Anlaşması Ve Katma Protokol	18

2.3.2. Gümrük Birliği	19
2.3.3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci Ve Türkiye	20
2.3.4. Lüksemburg Zirvesi	20
2.3.5. AB Helsinki Devlet Ve Hükümet Başkanları Zirvesi	22
2.3.6. Helsinki Zirvesi Sonrası Yaşanan Gelişmeler	23
2.3.7. Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon	24
2.3.8. Tarama Süreci	25
2.3.9. 2001 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi	26
2.3.10. 2009 Yılı İlerleme Raporu	28

III. BÖLÜM

3.AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE

ANAYASAL DEĞİŞİM VE REFORM PAKETLERİ	31
3.1.Kopenhag Kriterleri	31
3.1.1.Siyasi Kriter	32
3.1.2. Ekonomik Kriter	32
3.1.3.Topluluk Mevzuatına Uyum Kriteri	33
3.2. Maastricht Antlaşması Kriterleri	33
3.3. Siyasal Bağlamda Türkiye'nin Kopenhag Ve Maastricht Kriterlerine Uyum Konusunda Yaşadığı Sorunlar	34
3.4. AB Uyum paketleri, Yasal ve Anayasal Reformlar	36
3.4.1.Birinci Uyum Paketi	37
3.4.2.İkinci Uyum Paketi	39
3.4.3.Üçüncü Uyum Paketi	41
3.4.4.Dördüncü Uyum Paketi	46
3.4.5.Beşinci Uyum Paketi	51
3.4.6.Altıncı Uyum Paketi	52
3.4.7. Yedinci Uyum Paketi	54
3.4.8.Sekizinci Uyum Paketi	60
3.5. AB'ye Uyum Çerçevesinde Türkiye'de Yaşanan Anayasal Dönüşüm	61
3.5.1. 2001 Anayasa Değişiklikleri	61
3.5.2 2004 Anayasa Değişiklikleri	68

3.5.3 2010 Anayasa Değişikliği Paketi	71
3.5.4. 2010. AB'ye Üyelik ve Uyum Sürecine Genel Bakış	75
SONUÇ VE ÖNERİLER	78
KAYNAKLAR	80

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ OLUŞUMU VE KISA TARİHÇE

2. Dünya Savaşı'nda Avrupa Devletleri birbirlerini yok etmek üzereydiler. Savaştan kazanarıyla kaybedeniyle tüm Avrupa yıpranmış olarak çıkmış; Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ise dünyanın en güçlü devletleri haline gelmişlerdir.

Savaş sonrası Avrupa'nın görünümü, özellikle Batı Avrupa için işbirliğinin kaçınılmaz olduğu bir durumu ortaya koymaktadır. 'Birleşmiş Avrupa' fikri, 1940'lı ve 1950'li yıllarda, daha önce hiç olmadığı kadar popüler olmuş: savaş sonrası dönemde, hangi eğilimden olursa olsun siyasal söylemlerin büyük kısmı bir şekilde 'Birleşmiş Avrupa Devleti'ne değinmiştir. Bu devletin kurulması gerektiğini düşünen 'Yeni Avrupalılar'ın hayalleri birbirinden farklıdır.

Sanayici ve aristokratlar 1914 öncesi kolay seyahat edilen, bol sermaye birikiminin ve ticaret serbestisinin olduğu devirleri özlemekteydiler. Katolik Avrupalılar'a göre, kıta doğudan gelen komünizm tehdidi altındaydı ve bir Hıristiyan kalesi yaratmak zorunluydu. Sosyalist Avrupalılar kıta çapında planlı bir gelişim çağı başladığına inanmakta; Amerika yanlısı Avrupalılar ise 'Federal Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasını ummaktaydılar. Bir bakıma en gerçekçi olanları sanayici Avrupalıydı: Onlara 'mallarını rahatça piyasaya sürebilecekleri, boydan boya kesintisiz' bir Avrupa gerekiyordu.¹

Birleşik Avrupa Devleti'nin kurulması tartışmalarında, daha önce denenmiş ve başarıya ulaşmış bazı modellerden etkilenilmiştir. Önde gelen örnek; İngiltere'ye karşı verilen bağımsızlık mücadelesi sebebiyle kolonilerin mecburen bir araya gelmesinin tetiklediği² bir sürecin ürünü olarak federal siyasi yapıda kurulan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir.

¹ SAMPSON, Antony, **Avrupa Nereye Gidiyor (The New Europeans)**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1969, s18-19.

² NEVINS, Allan-COMMAGER, Henry Steele, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, Çev. Halil İnalçık, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, s 70-71.

Bu uzun süreçte ekonomik bütünleşme ise ‘federal birimlerin yetkilerinin kademe kademe artırılmasıyla’ sağlanmıştır.³ Zamanla mali alanda ki tüm yetkiler federal hükümete verilmiş, yeknesak bir gümrük sistemi oluşturulmuş, kişilerin, malların ve sermayenin serbest dolaşımı ilkesi anayasal olarak güvence altına alınmıştır.⁴ Nihayetinde, gelişkin sanayiye sahip olan Kuzey ile büyük tarım alanlarının bulunduğu Güney’in birbirini tamamlayan ekonomileri, 1865 ‘de sona eren iç savaşın tahribatı sonrasında çok hızlı şekilde bütünleşmiştir.⁵ Bir diğer örnek farklı gümrük rejimleri sebebiyle birbirlerinden izole durumda bulunan Alman eyaletlerinin 1818’de ortak dış ticaret sistemini benimsemeye başlamasıyla kurulan ve 1871’de tüm eyaletleri içine alan ‘Alman Gümrük Birliği’(Zollverein) dir.⁶

Ayrıca 1859-1870 yılları arasında ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen İtalyan Devletleri’nin birleşerek kurdukları ‘İtalyan Birliği’ de sayılabilir.⁷ Bunların dışında, Belçika, Hollanda ve eski Zollverein üyesi Lüksemburg arasında imzalanan 1932 tarihli Ouchy sözleşmesi ile anılan ülkeler arasında ‘Benelüks’ isimli ekonomik bir entegrasyon kurulmuştur.⁸ Kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını esas alan Benelüks’ün, Avrupa’nın birleştirilmesi çabalarına bir ölçüde model teşkil ettiği söylenebilir.

7 Mayıs 1948’de çeşitli Batı Avrupa devletlerinden gelen 750 delegeyle toplanan AVRUPA KONGRESİ’NDE kurulan AVRUPA HAREKETİ isimli örgüt, bütünleşme yönündeki eğilimleri hızlandırmıştır. Sürüp giden heyecanlı tartışmaların ilk meyvesi 1949 yılında Londra statüsü ile oluşturulan ve merkezi Strasbourg’da bulunan Avrupa Konseyi’dir. Ayrıca Marshall yardımlarının Avrupa devletlerine eşgüdümlü bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için de AVRUPA EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ oluşturulmuştur.

1950’li yıllarda Avrupa, birlik yolunda eylemli adımlar atmıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman’ın, 9 Mayıs 1950’de açıkladığı ve kendi adıyla anılan

³ BALKIR, Canan- DEMİRCİ, Muzaffer, **Uluslar arası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, Filiz Kitabevi, İstanbul1989,s.22.

⁴ BALKIR, Canan- DEMİRCİ, ,s.22.

⁵ NEVINS- COMMAGER,s.230-244.

⁶ BALKIR, Canan- DEMİRCİ, ,s.22.

⁷ DENIAU, Jean François- DRUESNE, Gerard, **Ortak Pazar**, İletişim Yayınları, s.16-17.

⁸ KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım, İstanbul 1998, s.3.

planı bu konuda önem arz etmektedir.⁹ Schumann tarafından açıklanan Schumann Delegasyonuna Ruhr Bölgesinde bulunan zengin kömür işletmesi için Avrupa ülkelerinin üye olacağı uluslararası bir örgüt kurulması önerilmiş, bu örgüte Fransa ve Almanya'nın da üye olmasıyla bu iki ülke arasında uzun yıllar süren çekişme de sona erdirilmek istenmiştir. Bu durum Avrupa barışı için önemli bir gelişme olacaktır. İşte bu Schumann Planının yaşama aktarılmasıyla bugünkü AB'nin çekirdeğini oluşturan örgütler birer birer ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kısa bir zaman sonra da Kore Savaşı sebebiyle tedirgin olan altıların (Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Almanya ve Fransa) bir araya gelmesiyle Avrupa Kömür ve Çelik topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. 1951'de imzalanıp 1952'de yürürlüğe giren Paris Antlaşmasıyla kurulan ve "Schuman Planı" olarak da anılan AKÇT'nin başkanlığına eski milletler cemiyeti sekreteri Jean Monnet getirilmiştir. AKÇT'nin görevi; üye devletlerin genel ekonomik durumu ile uyum içinde ortak bir pazarın kurulması, üye devletlerde ekonomik genişlemeye, istihdam ve yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunmaktır.¹⁰

Günümüzün Avrupa Birliği'ne ulaşma yolunda önemli bir kilometre taşı olan AKÇT ile, 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan kömür ve çelik sektörleri birleştirilerek "ortak bir kömür ve çelik pazarı" kurulmuştur. Bu pazarın "Avrupa'nın birleştirilmesi" hedefine bir ilk adım olduğuna şüphe yoktur. Nitekim kuruculardan Jean Monnet ve Robert Schuman; ilk önce ekonomik sektörlerin entegrasyonu ile başlayan Topluluğun yavaş yavaş bir Avrupa Federasyonuna dönüşmesini ve burada ekonomi, siyaset, savunma ve diplomasinin tekleşmesini" hedeflemişlerdi.

AKÇT'nin, yürürlüğe girişinden 50 yıl sonra sona ereceği antlaşmada belirtilmiştir. Bu yüzden 24.07.2002 tarihinde sona eren AKÇT'nin, üçüncü ülkelerle yaptığı tüm antlaşmalardan doğan hak ve borçlara Avrupa Topluluğu halef olmuştur.¹¹ O günden bugüne anılan hedefe adım adım yaklaşmaktadır. Kuşkusuz, imzacı devletlerin milli ordularının yanı sıra bir "Avrupa Ordusu" da oluşturulmasını öngören;

⁹ SANDIKLI, Atilla, **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2001, s. 38.

¹⁰ COŞKUN, Enis, **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul 2001, s. 46-47.

¹¹ **Avrupa Birliği ve Türkiye**, TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yayını, 5. Baskı, Ankara 2002, s. 11.

ve fakat Almanya'nın silahlanmasını da mümkün kıldığı için Fransız Meclisince onaylanmayan 1952 tarihli "Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması"nın ve 1953 yılında hazırlanan "Avrupa Politik Topluluğu Antlaşması Tasarısı"nın başarısızlıkla sonuçlanması birleşme sürecini olumsuz etkilemiştir. Sonrasında, 1955'de oluşturulan ve ayrı bir ordu öngörülmeden, savunma amaçlı" Batı Avrupa Birliği (BAB) ile yola devam edilmişse de "ekonomik bütünleşme gerçekleştirilmeden politik bütünleşmenin sağlanamayacağı" görüşü yaygınlaşmıştır. Anılan görüşün etkisiyle 1957 yılında Roma'da imzalanan antlaşmalarla "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" (EURATOM) ile malların (gümrük birliği) , işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımının serbest olacağı "Ortak Pazar"ı oluşturmaya yönelik olarak" altı kurucu üye ekonominin tüm sektörlerini kapsayacak bir entegrasyon aşamasına geçilmesine karar vermiş Avrupa Ekonomik Topluluğu" (AET) kurulmuştur.

AKÇT Üye Ülkeleri, 1955 yılında İtalya'da, Belçika Dış İşleri Henry Spaak başkanlığında, Messina Konferansı'nda bir araya gelerek, Avrupa entegrasyonunun nasıl şekillenmesi gerektiğini, sadece kömür ve çelik sektörlerinde sınırlı kalıp kalmayacağını tartışmaya açmışlardır. Bu konferansta alınan kararlar ışığında, 1957 yılı Mart ayında Roma Antlaşmaları olarak bilinen, biri Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET), biri Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) yaratan antlaşmalar imzalanmıştır. Atom enerjisi alanında ortak bir pazar kurulmasını hedeflemektedir. Öte yandan, AET Üyeleri'nden bazılarının kendi sivil amaçlı nükleer programlarını geliştirmeleri ile zaman içinde önemini kaybetmiştir.

AET'nin (Bugünkü Avrupa Birliği) kurucu Antlaşması olan, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması; Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında imzalanmış olup, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik bir birlik kurmayı amaçlamaktadır. Bugünkü Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, Adalet Divanı gibi önemli AB kurumları büyük ölçüde, Roma Antlaşması ile şekillenmiştir. Antlaşma'nın 1.Maddesinde, kurulan örgütün temel hedefinin; nükleer endüstrinin süratle kurulması ve gelişmesi için gerekli şartların geliştirilmesi yolu ile üye ülkelerin

hayat seviyelerinin yükseltilmesi ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi olduğu belirtilmektedir.¹²

Roma Antlaşması ile genel olarak şunlar hedeflenmektedir:

- 12 yıl içinde iç pazarda ticarete yönelik tüm engellerin kaldırılıp, ortak bir pazar oluşturulması.
- 3. Ükelere yönelik “ortak gümrük tarifesi”nin oluşturulması.
- Üye Ülkeler arasında malların, sermayenin, hizmetin ve kişilerin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması.
- Ortak Tarım Politikası’nın oluşturulması.
- Avrupa Sosyal Fonu’nun ve Avrupa Yatırım Bankası’nın kurulması.

1965 yılında AKTÇ, AAET ve AET’nin kaynaştırılmasıyla “Avrupa Toplulukları”na ulaşılmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ilk kez 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla genişlemiş, bundan sonraki genişlemeye 1981’de Yunanistan, 1986’da İspanya ve Portekiz’in katılımı şeklinde olmuş, üye sayısı 12’ye çıkmıştır. 80’li yıllarda küreselleşmenin yayılmasına tepki olarak üye devletlerin sanayilerini korumaya yönelik aldıkları önlemler sonucu Ortak Pazar’ın fiilen bölünmüş bir pazara dönüşmesi; 1993 ‘e kadar “Avrupa Tek Pazarı” (İç Pazar) nı oluşturmayı amaçlayan 1985 tarihli “Avrupa Tek Senedi” nin kabulüne yol açmıştır. 1991 yılında imzalanarak 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması’yla “siyasi bir boyut getirerek kendilerini “Avrupa Birliği” olarak yeniden isimlendirmişlerdir. AB, bu çerçevede, ekonomisinin rekabet gücünü koruma ve geliştirmenin yanı sıra siyasi ve sosyal alanlarda da zayıf noktalarını belirlemek ve bunlara yönelik çözümler üretmek için yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır.¹³

Genişleme dalgası 1995’te Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in katılımıyla sürmüştür ve üye sayısı 15’i bulmuştur. Avrupa Birliği’nin en son ve en geniş kapsamlı genişlemesi ise 1 Mayıs 2004 tarihinde tamamlanmış ve Macaristan, Polonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Slovenya, Malta ve Kıbrıs Rum Yönetimi’nin tam üyeliği gerçekleşmiştir.

¹² DTM, s. 12.

¹³ DARTAN, Muzaffer, “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği”, **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri**, Editörler; Mustafa AYKAÇ-Zeki PARLAK, Elif Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 145.

Son genişlemeyle 25 üyeli AB'nin nüfusu 450 milyona ulaşmış, yüzölçümü ise %23 oranında artmıştır. 1 Mayıs 2007 tarihinde ise Bulgaristan ve Romanya Birliğe üye olmuştur. Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya ise aday ülke konumunda bulunmaktadır. Maastricht Antlaşması ile bugün AB olarak adlandırılan, Topluluk son aşamada ekonomik bütünleşmenin devamı olarak, Avrupa para birliği kurulması, federal yapının güçlendirilmesi, Ortak Dış Siyaset, Ortak Güvenlik Politikası Uygulaması ve İç İşlerinde ve Adalet İşlerinde İşbirliği sonucu varılacak siyasal birliğin oluşturulmasıyla nihai amacına ulaşacaktır.¹⁴

1.1. Birliğin Yapısı ve İşleyişi

Topluluk, görevlerini her birisi tüzel kişiliğe sahip olan dört ana organ aracılığı ile yerine getirmektedir. Bunlar: Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi, Ortak Meclis ve Adalet Divanı'dır.¹⁵

Kuruluşundan bu yana Avrupa Birliği'nin işleyişi; fiilen en önemli organları olan "Bakanlar Konseyi" (Konsey) ile "Avrupa Komisyonu" (Komisyon) arasında sağlanan denge üzerinde şekillenmektedir. 1970'li yıllara kadar anılan dengenin kurulmasında "Topluluk Metodu" olarak adlandırılan ve diyalog temeline dayanan bir çalışma sistemi uygulanmaktaydı. Halen dahi birlik içindeki karmaşık karar alma mekanizmalarının özünde bu ilkenin olduğu söylenebilir.

Üye ülkelerin birer bakanla temsil edildiği Konsey, "yasama" ve "karar alma" yetkilerine sahip olup, Avrupa Birliği içindeki en önemli organ olarak nitelendirilmektedir. Sahip olduğu yetkiler açısından parlamenter demokrasilerdeki "parlamento" ile karşılaştırılabilir. Üye ülkelerin hükümet temsilcilerinden oluşması sebebiyle ulusal görüş, farklılık ve çıkarların etkin olduğu bir organdır.

Komisyon ise Avrupa Toplulukları'nın ortak yürütme organıdır. Birlik içindeki rolü, üye devletlerdeki "hükümet" ile karşılaştırılabilir. Üye devletler hükümetlerinin

¹⁴ BULAÇ, Ali, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eylül Yayınları, İstanbul 2001, s.26.

¹⁵ COŞKUN, Enis, s. 46; Organlar içerisinde uluslararası niteliği olan "Yüksek Otorite"dir. TEKELİ – İLKİN, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu I*, s. 43.

Tüm bu organların yanı sıra Topluluklar Bütçesi'nin uygulanması sırasında Parlamento'ya ve Konsey'e yardımcı olan “ Avrupa Hesap Mahkemesi” (Sayıştay) ile danışma organı niteliğindeki “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Danışma Komitesi”, “Ekonomik ve Sosyal Komite” ve “Bölgeler Komitesi “ de görev yapmaktadırlar.

1.2.Birlikte İlk Genişleme

1969 yılında gerçekleştirilen ve günümüz Avrupa entegrasyon sürecine önemli ölçüde şekil veren La Haye Zirvesi'nde Topluluklara katılma talebinde bulunan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile konuya ilişkin müzakerelerin başlatılması kabul edilmiştir. İki yıl süren müzakerelerden sonra Konsey, 22-23 Temmuz 1969 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantıda, Komisyonun anılan ülkeler ile ilgili görüşünü güncelleştirmesini talep etmiş ve Komisyon, 1 Ekim 1969 tarihinde görüşünü güncelleştirmiştir. 30 Haziran 1970 tarihinde ise, aday ülkeler ile katılım müzakereleri ¹⁷ Lüksemburg'da başlamış ve Danimarka, İrlanda ile İngiltere 1 Ocak 1973 tarihinde AT'na katılmıştır. ¹⁸Norveç'in katılma anlaşması ise ülkede yapılan referandumla reddedilmiştir.

AT'nin ilk genişlemesi nispeten sorunsuzdur. Benzer yönetim yapılarına ve gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin AT çatısı altındaki entegrasyonları göreceli olarak daha kolay olmuştur.

1.3. Yunanistan'ın Tam Üyeliği

12 Haziran 1975'te Yunanistan'ın tam üyelik başvurusu gerçekleşmiş, Avrupa Komisyonu'nun olumsuz görüş vermesine karşın Bakanlar Konseyi ekonomik gerekçeleri geri plana iterek siyasi gerekçelerle tam üyelik müzakerelerinin başlamasına yeşil ışık yakmıştır. Müzakerelerin ardından Yunanistan 1 Ocak 1981 tarihinde AT'nin

¹⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kavalalim/genislem.pdf>.

¹⁸ "Danimarka, İrlanda ve İngiltere", Katılım Antlaşması: 27.03.1972 tarih ve L 073 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.

10. tam üyesi olmuştur. Yunanistan'ın üyeliği AT açısından ekonomik olarak fazla soruna yol açmamıştır.

1.4. İspanya ve Portekiz'in Tam Üyelikleri

1980'li yıllarda genişleme dalgası, yine Avrupa'nın güney ekseninde gerçekleşmiş, faşist diktatörlerin siyasetten çekilmesiyle demokrasiye geçen İspanya ve Portekiz de tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunda olduğu gibi İspanya ve Portekiz'in tam üyelik başvurusunda da Avrupa Komisyonu'nun olumsuz görüş vermesine karşın Bakanlar Konseyi ekonomik gerekçeleri geri plana iterek siyasi gerekçelerle tam üyelik müzakerelerinin başlamasına yeşil ışık yakmıştır.

İspanya ve Portekiz'le müzakereler çetin geçmiş, müzakerelerin yapısı bu ülkelerle yapılan katılım antlaşmalarına da yansımış, bu ülkelere özellikle işçilerin serbest dolaşımıyla ilgili olarak tanınan süre yedi yıl gibi uzun bir süreyi kapsamıştır. Bu ülkelerin ortak tarım politikasına uyumları ve Topluluk bütçesinden yararlanmaları yine uzun süreli geçiş dönemlerine tabi kalmalarına yol açmıştır.¹⁹ Tamamlanan müzakerelerin ardından, İspanya ve Portekiz, 1986 tarihinde AT tam üyesi olmuşlardır.

İspanya ve Portekiz'in katılımıyla AT başlangıçtaki üye devlet sayısını ikiye katlamıştır. Özellikle İspanya'nın katılımı AT'de beşinci büyük ülkenin varlığına yol açarken karar alma sürecini de daha atıl hale getirmiştir. İspanya'nın büyük bir tarım ülkesi olması da Topluluk bütçesi için ek bir yük anlamına gelmiştir.

1.5. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu

14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye, Yunanistan örneğini izleyerek Avrupa Topluluklarına tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan'ın Avrupa toplumuna katılması, AET tarafından tarihi bir olay olarak yorumlanmıştır. Çünkü

¹⁹ <http://www.tsrbsb.org.tr/tsrbsb>.

zenginler kulübü olarak adlandırılan bu ülkeler aralarına Yunanistan gibi gelişme düzeyi düşük olan bir ülkeyi almışlardır. Bu durum Türkiye'nin de benzer yöndeki talebinin, olumlu karşılanacağı yönünde bir hava yaratmıştır.

Fakat gerçekte durum böyle olmayacaktır.²⁰ Başvurudan yaklaşık 2.5 yıl sonra verilen Komisyon görüşü Türkiye'yi tam üyeliğe ehil görmüş, fakat Tek Pazar çalışmaları öne sürülerek AT'nin 1993'ten önce herhangi bir genişlemeyi dikkate almayacağı belirtilmiştir. 3 Ekim 2005'te müzakere çerçeve belgesinin kabulü ile resmen müzakere sürecine başlamaya hak kazanmıştır.

1.6. Derinleşme Süreci

Üçüncü genişleme dalgasının ardından AT 1995 yılına kadar kendi içine kapanarak temel bazı sorunlarına çözüm arayışına girmiş, Ortak Pazar çerçevesinde tamamlanamayanları "Tek Pazar" çatısı altında toplamaya yönelmiş ve "Ekonomik ve Parasal Birlik" hedefi doğrultusunda çalışmalarına hız vermiştir.²¹

1.7. Onbeşler Avrupa'sı

1990'lı yıllardaki Avrupa entegrasyon sürecinin ilk ve son genişlemesi 1 Ocak 1995 tarihinde gerçekleşmiş; Avusturya, İsveç ve Finlandiya tam üye olmuşlardır. Tam üyeliği beklenen bir diğer ülke olan Norveç, ilk genişleme dalgasında olduğu gibi yine referanduma gitmiş ve Norveç halkı büyük ölçüde AT'nin ortak balıkçılık politikası nedeniyle AB'nin dışında kalmayı tercih etmiştir.

1.8. Avrupa Birliği'nin En Kapsamlı Genişleme Süreci

1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesiyle Avrupa'nın merkezinde bir demokratikleşme süreci başlamış, Avrupa Birliği ile eski Varşova Paketi'ne dahil Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler güçlenmiş ve Avrupa anlaşmaları ile ticari

²⁰ TEKELİ, İLKİN, *Türkiye ve Avrupa Birliği III*, s. 40.

²¹ <http://www.tsrbsb.org.tr/tsrbsb>.

işbirliği de gelişmiştir. Avrupa Birliği, Kopenhag Zirvesi'nde aldığı kararlar uyarınca Macaristan, Polonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Slovenya ve bunların yanı sıra Kıbrıs Rum Yönetimi'ni kapsayan bir genişleme süreci başlatmıştır. Bu sürece Malta ve Türkiye de katılmıştır.

Kopenhag Zirvesi'nde müzakereleri tamamlayan on aday ülkenin Mayıs 2004'te, Bulgaristan ve Romanya'nın 2007'de üye olması ve Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi durumunda Türkiye ile de müzakerelerin 2005 yılında başlatılması kararlaştırılmıştır. 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'nin en geniş kapsamlı genişleme süreci tamamlanmış ve Macaristan, Polonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam üyeliği gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği, 1 Mayıs'a girerken artık resmen 25 üyeli büyük bir topluluk haline gelmiştir.²²

1.9. Avrupa Birliği'nin Son Genişleme Süreci

Avrupa Birliği'nin son genişlemesi 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'nın birliğe katılımıyla gerçekleşmiştir. 2003'te adaylık başvurusunu yapmış olan Hırvatistan ile 2005'te müzakerelere başlanmıştır. 2004'te adaylık başvurusu yapan Makedonya ise 2005'te aday ülke statüsü kazanmıştır. Arnavutluk, Sırbistan-Karadağ, Bosna Hersek ve BM güvencesi altında korunan Kosova adaylık statüsü bekleyen ülkelerdir.

Avrupa ülküsü, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp AT üyesi ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden önce, sadece filozoflarla önsezili kimselerin düşüncelerinde yaşıyordu. 1 Avrupa Birleşik Devletleri hümanist ve barışçı bir hayalin parçasıydı. Avrupa Birliği 1995'te ilk öncülerinin anısına dikilmiş bir anıt gibidir; ekonomi, sanayi, siyaset, yurttaş hakları ve dış politika alanlarını kapsayan çok-sektörlü bütünleşmenin en ileri biçimidir.²³

²² <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2526668,00.html>

²³ <http://www.absg.gov.tr>

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine baktığımızda Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri Batı yönlü politika izlendiği görülür. 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesi, Türkler ve Avrupalıların ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul'un fethiyle Türk - Avrupa çatışmasında Türkler büyük üstünlük sağlamışlardır. Bu durumu anlatmak için bazı yazarlar, "Türkiye'de Batılılaşmanın tarihinin İstanbul'un fethiyle başladığını" belirtmektedirler.²⁴

1950'lerin 2. Yarısıyla beraber siyasal ve ekonomik sorunlar yaşayan Türkiye başlangıçta Avrupa'daki bu bütünleşme hareketinin dışında kalmıştır. Bu büyük ölçüde Türkiye'nin kayıtsızlığına da bağlıdır. Başlangıçta NATO, AVRUPA KONSEYİ ve AVRUPA EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (OEEC)'ye üye olmak için istekli ve çabalı görünen Türkiye, geleceği belirsiz görünen Avrupa Bütünleşmesine temkinli yaklaşmıştır. Ancak daha sonra 1959'da yaşadığı ekonomik sorunların üstesinden gelebilmenin çarelerini arayan Türkiye Avrupa Topluluklarından EURATOM ve AKÇT'yi dışarıda bırakarak AET'ye yakınlaşma çabasına girmiştir. 1959 yılında Batı'da AET'nin yanı sıra *EFTA*²⁵ 'nin da kurulmasıyla Türkiye'nin önüne Batı Avrupa merkezli iki örgüt çıkmıştır.²⁶ Batı ile olan bütünleşmeyi sağlayabilmek için bir tercihte bulunması gereken Türkiye, tarihsel, ekonomik ve siyasal etmenlerden kaynaklanan bir güdüyle AET'yi tercih etmiştir.²⁷ Böylece 31 Temmuz 1959'da AET'ye başvurusunda bulunan Türkiye 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşmasıyla "Altılarla" işbirliği sürecine başlamıştır.

²⁴ KONGAR, Emre, **Kültür Üzerine**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982, s. 50; Veysel BOZKURT, **Avrupa Birliğine Türkiye**, Vipaş A.Ş. Yay., Bursa 2001, s. 258.

²⁵ İngiltere'nin öncülüğünde, Danimarka, Norveç, İsveç, Avusturya, İsviçre, Portekiz arasında 4 Ocak 1960'da imzalanan Anlaşma ile EFTA kurulmuştur (TEKELİ – İLKİN, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu I**, s. 50).

²⁶ ÇALIŞ, Şaban, **Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri-Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s. 32.

²⁷ ERHAN, Çağrı, -ARAT, Tuğrul, "AET'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası-C:1 (1919-1980)**, Editör: Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 813.

2.1. Türkiye'nin AET'ye Bakışını Şekillendiren Etkenler

Türkiye'nin AET'ye bakışını biçimlendiren etkenleri *tarihsel ve ideolojik etken, ekonomik etken ve siyasal etken* olarak üç kısımda inceleyebiliriz.²⁸

2.1.1. Tarihsel ve İdeolojik Etken

Avrupa'daki gelişmeler Türkiye'nin içinde olsun olmasın tarih boyunca ilgisini çekmiştir. Bu ilgi esasen Osmanlı geleneğinin bir yansımasıdır. Osmanlı da kurulduğu dönemden itibaren yüzünü batıya dönmüş; bu yöneliş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı ve Avrupalı olma hedef ve iddiasına dönüşmüştür. Çağdaş olmakla Avrupalı olmak eş tutulmuştur.

Benzer yönelim Cumhuriyet Türkiye'sinde de gözlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren topraklarının çoğu Asya kıtasında olmasına karşın ilişkilerin Avrupalı devletlerle geliştirilmesine gayret edilmiştir. 1949'daki Asya Devletleri Konferansında Türkiye katılmamış, 1955 Bandung Konferansında Batı yanlısı tutum sergilemiş, Bağlantısızlık yolunda ilerleyen 3. Dünya ülkelerini Batı bloğuna katılmaya davet etmiştir.

2.1.2. Ekonomik Etken

Türkiye'nin AET'ye bakışının şekillenmesinde içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtulma yönünde bazı olanaklar elde edebileceği beklentisi etkili olmuştur. Avrupa bütünleşme yönünde hızla ilerlerken ve AET çerçevesinde bir Avrupa Ortak Pazarı oluşturulmuşken, Türkiye ekonomik açıdan en çok bağlı olduğu ABD ile sorunlar yaşamaktaydı. Bu gergin dönemde ABD kaynaklı dış mali kaynaklarda ve yardımlarda azalma gözlenmiştir. Bu nedenle Türkiye kendisine uzun dönemli kredi açabilecek yeni kaynak arayışına yönelmiştir. Bu ortamda 1950'lerin sonunda AET Türkiye için ekonomik krizden kurtulma yolunda bir can simidi gibi görünmüştür.

---

²⁸ ARAT, Erhan, C.I, s. 813.

Ekonomik açıdan AET'ye bu şekilde bakışı güçlendiren üç etmenden söz etmek mümkündür.²⁹

-Birincisi; Ekonomik entegrasyon ve Ortak Pazar gibi kavramlar yavaş yavaş dünyada rağbet görmeye ve bu tür birleşmelerin başarılı olacağına inanç artmaya başlamıştır.

-İkinci olarak; AET ülkeleri Türkiye'nin dış ticaretinde en fazla paya sahip ülkelere dönüşmüştü. Türkiye bu ülkelerin ticaret kuralları ve mekanizmaları hakkında ayrıntılı bilgiye sahipti.

-Üçüncü olarak da; AET ülkelerinin Türkiye'nin Ortadoğu ve Afrika ülkelerine coğrafi olarak yakınlığı nedeniyle bu bölgelere mal satımında Türkiye'yi bir çıkış kapısı olarak kullanacağı ve bunun da Türkiye'ye ticari bir kazanç getirebileceği düşüncesi hakimdir.

2.1.3. Siyasal Etken

İç politikada Ortak Pazar'a üyelikle ilgili farklı yaklaşımlar dikkat çekmiştir. İlk olarak Ortak Pazar'a üye olmanın iktidarın bir başarısı olarak değerlendirileceğini savunanlar bulunmaktadır. İkinci görüş ise, Ortak Pazar'a üyeliğin siyasal ve ekonomik açıdan bağımlılığı arttıracak ve bunun da iç muhalefetin eline eleştiri kozu vereceği yönündedir. Bir başka görüş ise Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliğinin ekonomik ve siyasal gücünü arttıracak etkisinin olacağını savunmaktadır. İç politikadaki bu hevesler Türkiye'nin AET'ye bakışını şekillendirirken dış politikada da Yunanistan faktörü kıvılcımı alevleyen bir sebep teşkil etmiştir.³⁰

Yunanistan'la Türkiye NATO'da müttefik olmasına ve Kıbrıs konusundaki anlaşmazlıkları büyük ölçüde Zürih ve 1959 Londra Antlaşmalarıyla çözmüş olmasına karşın bu ülkeye karşı dikkatli bir tavır geliştirmiştir. Türkiye kendisinin içinde

²⁹ ARAT, Erhan, C.I, s. 813-814.

³⁰ ARAT, Erhan, C.I, s. 814.

olmadığı bir entegrasyonda Yunanistan'ın AET'ye üyeliği Türkiye'nin dikkatini çekmiştir.

Aslında Türkiye ve Yunanistan başlangıçta Avrupa'daki bütünleşme hareketine temkinli yaklaşmışlardır. Yunanistan Başbakanı ve Türkiye Başbakanı'nın yayınladıkları ortak bildiri "Avrupa Ortak Pazarı"nın kurulmasının olası yankıları gözönünde tutulmalı ve her iki hükümet gerekirse ortak hareket yolu izlenmelidir" şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Ancak Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959'da AET'ye üyelik başvurusundan sonra, çeşitli nedenlerle Ankara endişeye kapılmıştır. Taşındığı endişeler nedeniyle Türkiye, Yunanistan'dan sadece 16 gün sonra AET'ye başvurmuştur.

2.2. AET'nin Türkiye'ye Bakışını Biçimlendiren Etkenler

AET'nin Türkiye'ye bakışını da tıpkı Türkiye'nin AET'ye bakışında olduğu gibi üç etmen olarak inceleyebiliriz;³¹

2.2.1. Tarihsel ve İdeolojik Etken

AET'yi oluşturan ülkelerin 1950'lerin sonunda Türkiye'ye ideolojik yaklaşım açısından resmi ve gayri resmi olmak üzere iki boyutlu bir bakış dikkat çekmektedir.

Resmi düzeyde, Türkiye-Avrupa ilişkilerini yakından etkileyecek olan kültürel ve dinsel boyut Avrupalı devlet adamları ve siyasal parti liderlerince dile getirilmemekteydi. Daha çok farklılıklar yerine benzerlikler üzerinde durulmaktaydı. Batı Avrupalı bazı çevrelere göre Batı Avrupa Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun mirası üzerine inşaa edilmeliydi ve bu nedenle Ortodoks Yunanlılar ve Müslüman Türkler bu birliğe uzaktı ancak bu resmen hiç telaffuz edilmedi. Çünkü ekonomik ve siyasal etmenler ve ayrıca SSCB'nin tehdidi bunu gerektiriyordu.

---

³¹ ARAT, Erhan,, C.I, s. 814-816.

Gayri resmi düzeye gelince; bu düzeyin şekillenmesinde tarihi arkaplan belirleyici olmuştur. Türklerin İslam Halifesini kurtarmak için 1048’de Bağdat’a girmeleriyle başlayan ve 1453’te Avrupa topraklarına geçmeleriyle gelişen bu süreçte, başta Papalık olmak üzere bir çok Avrupalı kurum Türklere cephe almıştır. Böyle bir ortamda Türkler bir çok olumsuz sıfatla anılmıştır. Türklere eskiden beri yakıştırılan barbar, tembel, yağmacı vs. vasıflarının etkileri devam etmekteydi. Avrupa’daki Türk düşmanlığı göz ardı edilemeyecek bir gerçek olarak yorumlanmaktaydı. Bu düşmanlık 20. yüzyıl boyunca da devam etti. 1900’lerin başında İngiliz Başbakanı Gladston, Türkler için şunları söylüyordu: “İnsanlığın tek insanlık dışı tipi Türklendir.”³² 1919 yılında ise bir diğer İngiltere Başbakanı Lyod George şunu savunuyordu: “Türkler ulus olmak bir yana, bir sürüdür. Yağmacı bir topluluk olan Türkler bir insanlık kanseri, kötü yönettikleri toprakların etine işlemiş bir yaradır.”³³ 30’lu yıllarda Hitler ve Mussolini, aşağılık ırklar sıralamasına Türkleri eklemeyi ihmal etmiyorlardı. Türkiye’nin NATO’ya katılmasının tartışıldığı dönemde kimi Avrupa ülkeleri, Türkiye’nin üyeliğine NATO’nun ‘yalnızca bir savunma ittifakı olmayıp Atlantik uygarlığına sahip bir birleşmenin çekirdeğini teşkil edecek bir belge’ olduğunu öne sürerek karşı çıkıyorlardı.³⁴

2.2.2. Ekonomik Etken

Türkiye AET ülkelerinin tümünden daha zayıf ve istikrarsız bir ekonomiye sahipti. Türkiye'nin AET üyeliğinin getireceği yükümlülükleri kaldırabilecek ekonomik yapıda olmadığı görüşü hakimdi. Türk sanayisinin devletçi uygulamalar doğrultusunda korunmasına rağmen dışarıdan gelecek rekabet karşısında dayanma olasılığının düşük olması, devlet bankalarının kredilerinin denetimsiz ve plansız dağıtılması, ihracatın yüzde yirmisinin Doğu bloğu ülkelere yapılmasının doğurduğu tedirginlik ve siyasal istikrarsızlığın ekonomiye yansımaları ihtimali Türkiye'ye bakışı olumsuz yönde etkileyen etkenlerdi. Türkiye'nin gelişmemiş ekonomisi AET üyelerini endişelendiriyordu, bu nedenle Türkiye'yi kabul etmemek genel bir tavrıydı. Ancak

³² TUNAYA, Tarık Zafer, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Arba Yayınları, 1994, sf. 141.

³³ AYDOĞAN, Metin, **Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye**, Otopsi Yayınları, 1999, sf. 823.

³⁴ AVCIOĞLU, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, Tekin Yayınevi, 1976, sf. 1614.

Türkiye'nin Sovyetler' e komşu olması nedeniyle güvenlik endişeleri ağır bastı ve Türkiye'ye 'hayır' yanıtı verilmedi.³⁵

Diğer taraftan Türkiye'yi coğrafi konumu ve büyümekte olan ekonomisi ile iyi bir pazar olarak değerlendiren bir görüşte vardı. Bu görüşe sahip olanlar Türkiye'nin AET üyeliğinin hemen gerçekleşmesi gereken bir hamle olduğunu düşünmüyorlardı. Türkiye ile tam üyelik dışında üst düzey ilişki kurulabilir ve bu ilişkiler kontrollü biçimde ilerletilebilirdi.

2.2.3. Siyasal Etken

Türkiye' ye olumlu siyasal bakışın üç temel nedeni vardı. Birincisi; Türkiye dış politikası ile batıya yönelimliydi. Türkiye'nin Avrupa Konseyi ve NATO üyeliği süresince gösterdiği performans ve Avrupa ülkelerinin taraf olduğu sorunlarda sergilediği yanlı tutum bu yönelimin açık göstergeleriydi. Türkiye'nin NATO' ya kabul edilmesinin önemli nedenlerinden biri olan stratejik konumu ekonomik birliğin ötesine geçmeyi planlayan AET ülkeleri içinde önem taşımaktaydı.

İkincisi; Altıların kurmayı planladığı ekonomik bütünleşmenin en önemli rakibi, İngiltere önderliğinde kurulmaya çalışılan EFTA' ydı. Kültürel altyapısı ne kadar farklı olursa olsun bir Avrupa ülkesinin rakip oluşum yerine AET'yi seçmesi EFTA karşısında kazanılmış bir başarıydı.

Üçüncü nedene gelince; ekonomik açıdan Türkiye'den çok iyi durumda olmayan Yunanistan'ın ortaklığa kabul edilmesi Türkiye'nin dışarıda bırakılması halinde Avrupa ülkelerinin AET'nin ideallerine ve tarafsızlığına duydukları güvenin sarsılabileceği endişesiydi. Avrupalılık tanımı, tekrar altının çizilmesi gerekirse, geçmişe, tarihsel semboller ve mitlere referanstan çok, geleceğe ve geleceğin halklarına referansla ifade edilmekteydi. Böylesine bir kimlik, hiç şüphesiz, postnasyonal, seküler ve çoğulcu bir anlayışla yeni Avrupa'nın sınırlarının belirginleştirilmesi gerektiği tezini ön plana çıkarmaktadır. Yeni Avrupa tanımı öylesine bir 'Avrupalılık' kimliği dayatmaktadır ki,

³⁵ <http://www.turksolu.org/ileri/02/erdem2.htm>

bu kimlik ‘kültürel çeşitlilik’ (*cultural diversity*) ve ‘çeşitlilik içinde birlik’ (*unity in diversity*) söylemleriyle beslenmeyi gerektirmektedir.³⁶

2.3. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi

2.3.1. Ankara Anlaşması Ve Katma Protokol

Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkileri 40 yılı aşkın bir geçmişe dayanmaktadır. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğunun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959’da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur.

Tam üyelik başvurusuna Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından verilen cevapta, Türkiye’nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmişti. Başvurudan 4 yıl sonra 1963’te imzalanan Ankara Anlaşması’yla Türkiye’nin AET’ye üyeliği için üç aşama belirlendi. Bunlar hazırlık, geçiş ve gümrük birliğinin gerçekleşmesiydi. Hazırlık aşamasında bir sorun yaşanmadı ve Türkiye 1967 yılında geçiş aşaması için başvuruda bulundu. Temmuz 1970’de uzun görüşmelerden sonra gümrük birliğine geçiş sürecini belirleyen Katma Protokol kabul edildi. Türkiye’nin stratejik önemi nedeniyle nispeten hızlı giden ve resmi olarak hayır yanıtını içermeyen AET’ye katılma süreci, 1970’lerle birlikte değişime uğradı.³⁷

Ülkemiz 1970’li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol’den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. O tarihlerde yaygın olan kanaat, AET ile ilişkinin bir çeşit sömürü düzeni kurmakta olduğu, pazarımızı Topluluk ürünlerine açmanın sanayileşmemizi ve kalkınmamızı kötü yönde etkileyeceği, dolayısıyla koruma duvarlarının korunması gerektiği yolundaydı. Bir diğer deyişle, AB ile ortaklık ilişkimizin ve gümrük birliğinin temsil ettiği kalkınma modeli dışarıya açık, bütünleşmeyi öngören bir model iken, 1970’li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersi olan içe dönük, ithalat ikamesine

³⁶ goc.bilgi.edu.tr/documents/CEUROPA.doc.

³⁷ <http://www.turksolu.org/ileri/02/erdem2.htm>.

dayalı politikalar uygulanmıştır. Türkiye kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır.³⁸

Avrupa ile ilişkiler bağlamında başlangıçta sadece ekonomik olan problemler, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın 1981'de Topluluğa tam üye olmasıyla politik boyutlar da kazanmaya başlamıştır. Topluluk-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır.³⁹

2.3.2. Gümrük Birliği

Türkiye'de sivil idarenin 1983 yılında yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren ülkemizin ithal ikamesi politikalarını hızla terk ederek dışa açılma sürecini başlatması ilişkilerimizi yeniden canlandırmıştır. Türkiye bir taraftan 14 Nisan 1987'de AB'ne tam üyelik müracaatında bulunmuş, diğer taraftan ertelenmiş bulunan gümrük vergileri uyum ve indirim takvimini 1988 yılından itibaren hızlandırılmış bir şekilde yeniden yürürlüğe koymuştur. 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁰

Gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı vb.), Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini getirmiş ve bu ilkeyi hayata geçirmek için de "Gümrük Birliği Ortak Komitesi" adı altında yeni bir organ tesis etmiştir.⁴¹ Avrupa Topluluğu'yla imzalanan Ankara Anlaşması gereği oluşturulan Katma Protokol'de Türkiye'nin adım adım Gümrük Birliği'ne girmesi öngörülüyordu. Sanayi maddeleri için gümrük birliğine geçiş süresi 12 yıl olarak belirlenmişti. Tarım ürünleri içinse bu süre 22 yıldır.⁴²

³⁸ www.mfa.gov.tr.

³⁹ www.mfa.gov.tr.

⁴⁰ www.mfa.gov.tr.

⁴¹ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=227&icerikID=327&dil=TR>.

⁴² KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayınları, 1996, sf. 408.

2.3.3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci Ve Türkiye

Avrupa Birliği, 1993 Kopenhag Zirvesinde aldığı kararlar uyarınca eski Varşova Paktı ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme süreci başlatmıştır. AB Komisyonunun genişlemeye ilişkin stratejisine esas teşkil etmek üzere hazırladığı öneriler 16 Temmuz 1997 tarihinde "Gündem 2000" başlıklı bir raporda açıklanmıştır.⁴³ Gündem 2000 raporuna göre öncelikli olarak Kopenhag kriterlerine en fazla uyum gösterebilme yeteneğine sahip olduğu değerlendirilen Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya, ikinci olarak da sözkonusu kriterlere göre daha geri bir durumda bulunan Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye tam üyelikleri öngörülmüştür. Ayrıca Kıbrıs Rum Yönetimi de daha önce alınan bir kararla bu genişlemenin içine dahil edilmiştir. Türkiye ise genişlemenin kapsamına alınmamıştır. Gündem 2000 raporunda Türkiye ile ilgili olarak, Gümrük Birliğinin yeterli bir biçimde işlediği ve AB ile ülkemiz arasında ilişkilerin geliştirilmesi için sağlam bir dayanak teşkil ettiği, ancak siyasi durumun, mali işbirliği ile siyasi diyalogun 6 Mart 1995 tarihinde kararlaştırıldığı şekilde sürdürülmesine olanak vermediği, Gümrük Birliğinin uygulamasının ülkemizin bir çok alanda AB müktesebatını başarıyla üstlenebileceğini göstermesine karşın ekonomimizin makro ekonomik istikrarsızlığını kıramadığı beyan edilmiştir. Siyasi konularda ise insan hakları ve Güney Doğu sorunu ile ilgili bilinen görüşler tekrar edilmiş ve bu soruna askeri değil, siyasi bir çözüm bulunması gerektiği belirtilmiştir.

2.3.4. Lüksemburg Zirvesi

1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Avrupa Birliği Zirvesinde kabul edilen Sonuç Bildirisinin en önemli bölümü genişleme konusuna ayrılmıştır. Bu bildiri, genelde Komisyonun Gündem 2000 raporunda yaptığı önerileri benimsemekle birlikte, ülkemiz için bunun ötesine geçen bir içerik taşımıştır.

Lüksemburg Zirvesi sonrasında varılan nokta da Türkiye açısından şu unsurlar dikkat çekmektedir.

---

⁴³ www.mfa.gov.tr

- Türkiye'nin tam üyeliğe ehliyeti bir kez daha teyid edilmiştir.

- Avrupa Birliği, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için bir strateji kararlaştırmıştır. Bu stratejide, Ankara Anlaşmasında öngörülmüş bulunan imkanların geliştirilmesi, Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi, mali işbirliği ve mevzuat uyumu gibi unsurlara yer verilmesi ve gelişmelerin düzenli olarak Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi Kopenhag kriterleri ve AB'nin 29 Nisan 1997 tarihli deklarasyonu çerçevesinde gözden geçirilmesi öngörülmüştür.

- Bunlara karşılık, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin aynı zamanda ülkemizdeki siyasi ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴

Türkiye, Lüksemburg Zirvesinin ertesinde yaptığı açıklamada, AB'nin kendisine yönelik yanlı ve ayrımcı tutumunu kınamış, bununla birlikte ülkemizin tam üyelik hedefini koruduğunu var olan ortaklık ilişkilerinin sürdürüleceğini, ancak bu ilişkilerin geliştirilmesinin AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlı olacağını, AB'nin halihazırda ki yaklaşımı değişmedikçe ilişkilerimizin ahdi çerçevesi dışındaki konuları AB ile ele almayacağımızı belirtmiştir. Daha sonra ki açıklamalarda, AB ile siyasi diyalogun, ilişkilerimizin gelişmesine engel oldukları iddia edilen, Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkileri ve insan hakları dahil olmak üzere Türkiye'nin iç meselelerini bundan böyle kapsamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, ilk oturumunu 12 Mart 1998 tarihinde Londra'da yapan Avrupa Konferansı'na ülkemizin katılmayacağı, bu arada gümrük birliğinin Ortaklık Anlaşmalarımızda öngörüldüğü şekilde sürdürüleceği, AB tarafının Lüksemburg Zirvesinin sonuç bildirisinde yapmayı üstlendiği, gümrük birliğinin derinleştirilmesine ve Ankara Anlaşmasının sağladığı imkanların kullanılmasına yönelik tekliflerin beklendiği ifade edilmiştir. Bu suretle ilişkilerimizin içinde bulunduğu durumdan çıkış yolunun AB'nin göstereceği siyasi iradeye bağlı olduğu ifade edilmiştir.

---

⁴⁴ www.mfa.gov.tr.

2.3.5. AB Helsinki Devlet Ve Hükümet Başkanları Zirvesi

Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde oybirliği ile Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul ve ilan edilmiş, diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir.

Helsinki Zirvesi kararlarına göre, Türkiye, diğer aday ülkeler gibi bir Katılım Öncesi Stratejisinden yararlanacaktır. Böylece, Türkiye topluluk programları ve ajansları ile, aday ülkeler ile Birlik arasında, katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma olanağına sahip olacaktır. Zirve Sonuç Bildirisi ayrıca, önceki AB Konseyi kararları çerçevesinde bir katılım ortaklığı hazırlanmasını öngörmektedir.⁴⁵

Bu ortaklığın aynı zamanda, siyasi ve ekonomik kriterleri ile, üye ülke olmanın gerektirdiği yükümlülükler ışığında ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program ile birarada, katılım hazırlıkları üzerinde yoğunlaşacağı belirtilmiştir. Komisyon ayrıca, Türk mevzuatının Topluluk müktesebatıyla uyumlaştırılması amacıyla, müktesebatın analitik incelenmesi sürecini hazırlamakla görevlendirilmiş, öte yandan, katılım öncesine yönelik mali kaynakların eşgüdümü için tek bir çerçeve sunmaya çağırılmıştır.

Helsinki Zirve toplantısında Konsey, onüç aday ülkeyi aynı çerçevede birleştiren katılım sürecinin, adaylar için eşit koşullar öngördüğünü vurgulamıştır. Aday ülkelerin, Birliğin değer ve amaçlarını paylaşmaları gerektiği belirtilmiş ve bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca ihtilafların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesinin altı çizilmiştir.⁴⁶

⁴⁵ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>

⁴⁶ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/helsinkizirvesonuc-tr.pdf>

2.3.6. Helsinki Zirvesi Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'nin AB'ne adaylığının hukuki zeminini oluşturan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Çerçeve Yönetmelik'in 2001 yılı başlarında AB Konseyince onaylanmasının ardından ülkemiz AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programı 26 Mart 2001 tarihinde Komisyona sunmuştur. AB ile ilişkilerimiz bu tarihten itibaren söz konusu belgelerde kayıtlı önceliklerimiz kapsamında şekillenmeye başlamıştır. Ulusal Program, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan kısa ve orta vadeli önceliklere geniş bir şekilde cevap vermekte olup, Programın hayata geçirilmesi konusunda çalışmalar devam etmektedir.⁴⁷

2001 yılı içinde Ulusal Program'da öngörülen önceliklerin gerçekleştirilmesi için çalışmalar her alanda sürdürülmüştür. Siyasi kriterler alanında en önemli gelişmelerden birini TBMM'de Partiler arası Uzlaşma Komisyonu tarafından Anayasamızda yapılması gerekli değişikliklerle ilgili olarak hazırlanan 37 maddelik bir Anayasa Değişiklik Paketi oluşturmaktadır. Söz konusu değişiklik önerilerinin 22 adedi Ulusal Programımızda yer alan önceliklerle örtüşmektedir. TBMM Genel Kurulunda 3 Ekim günü yapılan oylamada 34 maddeye ilişkin anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Temel hak ve özgürlükler alanında yapılması öngörülen diğer anayasa değişiklikleri hakkında yeni bir paket üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.⁴⁸

Ekonomik alanda, son yaşanan ekonomik krizle mücadele etmek amacıyla birçok reform gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar Ulusal Programımızın bu alandaki öncelileriyle de birebir örtüşmektedir. Aynı zamanda, müktesebat uyumu için AB Genel Sekreterliği eşgüdümünde ilgili kuruluşlarımızın kapsamlı çalışmaları da yıl boyunca devam etmiştir.

Öte yandan AB de, Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı ve mali işbirliğinin daha etkin ve düzenli işlemesi için gerekli olan Tek Çerçevenin tamamlanmasına yönelik çalışmalarını 2001 yılı süresince sürdürmüştür. Sonuçta ilgili kararlar 17 Aralık 2001 tarihinde Konsey tarafından onaylanmıştır. Bu çerçevede,

⁴⁷ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>.

⁴⁸ www.mfa.gov.tr.

bundan böyle Türkiye-AB mali işbirliğinde PHARE prosedürleri uygulanacaktır. Öte yandan Topluluk programlarına ilişkin Çerçeve Anlaşma'nın onaylanmasını takiben Türkiye 2002 yılından itibaren Topluluk programlarına katılabilecektir.

2.3.7. Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon

Genişleme süreci kapsamında AB'nin gerçekleştirmesi gereken kurumsal reformları ele almak üzere Şubat 2000'de oluşturulan Hükümetlerarası Konferans (HAK) ve bunun bir sonucunu oluşturan Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi ile çalışmalar önemli bir mesafe katetmiştir. Bu konuda 19 Ekim 2001 tarihinde Belçika'nın Ghent şehrinde yapılan AB Gayriresmi Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesinde, kurumsal reformlara ilişkin çalışmaları 2004 yılında sonuçlandırılacak olan Hükümetlerarası Konferansla ilgili bir "Konvansiyon"un oluşumu ve çalışma usülleri ele alınmıştır. Konferansta, Konvansiyonun hazırlık sürecine üye ülkelerin ulusal parlamento ve hükümet temsilcileri, Avrupa Parlamentosu üyeleri, Komisyon temsilcileri ve sivil toplum örgütlerinin katılması, aday ülkelerin de Konvansiyona davet edilmesi Onbeşlerce kararlaştırılmıştır. Konvansiyon çalışmalarının Temel Haklar Şartı'nın statüsü, ulusal parlamentoların rolü, AB kurumları ve üye ülkeler arasındaki yetki paylaşımı, AB Antlaşmalarının sadeleştirilmesi konuları üzerinde yoğunlaşması öngörülmektedir.

Konvansiyon'un statüsü Laeken Zirvesinde yayınlanan bir Bildiri ile somutlaşmıştır. Buna göre Konvansiyon ilk toplantısını 1 Mart 2002'de yapacaktır. Aday ülkeler de üye ülkelerle aynı statüde Konvansiyon'a katılacak, bu çerçevede ülkemizden de biri hükümet temsilcisi, ikisi Parlamento üyesi olmak üzere üç temsilci sözkonusu oluşumda yer alacaklardır. Ancak aday ülkeler, üye devletler arasında oluşabilecek görüş birliğini engelleyemeyeceklerdir. Başkanlığına eski Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in ve yardımcılıklarına eski İtalya Başbakanı G. Amato ve eski Belçika Başbakanı J.L. Dehaene'nin getirildiği başkanlık divanınca yönetilecek olan Konvansiyon, bir yıl sürecek çalışmalarının ardından Konsey'e, 2004 yılında düzenlenecek HAK'ta yararlanılmak üzere, tavsiye niteliğinde kararlar sunacaktır. Konvansiyon'a paralel olarak, Avrupa'nın geleceği tartışmasına tüm Avrupa vatandaşlarının katılmasının teminen geniş bir yelpaze içinde sivil toplum örgütlerinin

temsilcilerinden oluşacak bir forum teşkil edilmesi de kararlaştırılmıştır. Söz konusu örgütlerin katkılarının tartışmaya girdi sağlaması benimsenmiştir. Avrupa'nın geleceği konusunda oluşturulan ve resmi bir statüye sahip olan Konvansiyon'a ülkemizin aktif olarak katılımı ve yapacağımız katkılar önem arz etmektedir.

2.3.8 Tarama Süreci

11 Nisan 2000 tarihinde, Lüksemburg'da yapılan Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyinde alınan karar uyarınca, AB müktesebatının analitik incelemesini gerçekleştirmek amacıyla 8 alt-komite kurulmuştur. Bu karara göre alt-komiteler Ortaklık Komitesine rapor sunmak zorundadır. Alt-komitelerin karar alma yetkileri yoktur. Alt-komite toplantılarının ikinci turu da tamamlanmıştır.⁴⁹

Ülkemizle ilgili 2001 yılı İlerleme Raporu Komisyon tarafından 13 Kasım 2001 tarihinde yayınlanmıştır. Raporun hazırlanma süreci içerisinde, Raporda, resmi anlamda bir tarama sürecine geçilmesi yönünde bir öneride bulunulmasına atfettiğimiz önem Komisyon yetkililerinin dikkatine değişik vesilelerle getirilmiştir. Tarama sürecine geçilmesine ilişkin bir karar ancak Komisyonun önerisi üzerine, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde alınabilmektedir.

Komisyonca daha önce hazırlanan çeşitli belgelerde, tarama sürecinin amacı, "müzakerelere başlamamış olan aday ülkeler açısından, AB müktesebatının daha iyi anlaşılması ve kademeli olarak benimsenmesini kolaylaştırarak, bu ülkelerin katılım hazırlıklarını hızlandırmak" şeklinde tanımlanmıştır.

Buna karşılık 2001 İlerleme Raporu, ülkemiz için tarama sürecinin başlatılması yerine, "mevcut yapı (alt-komiteler) içerisinde belirli sektörel konulara odaklanması, bu alanlarda AB müktesebatının uyarlanması, uygulanması ve güçlendirilmesi konusunda daha ayrıntılı bir diyalog içine girilmesi ve taslak Türk mevzuatının AB uzmanları tarafından gözden geçirilmesi" şeklinde farklı bir yöntem ortaya koymuştur. Ülkemizle tarama sürecine geçilmeyişine gerekçe olarak, birçok AB Üyesinin, tarama sürecinin başlatılmasını üyelik müzakereleri ile eşdeğer gördüğü, Türkiye müzakerelere

⁴⁹ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>

başlamak için siyasi kriterleri yerine getirmediği için, tarama sürecine de başlayamayacağı belirtilmektedir. Oysa, diğer adayların durumu incelendiğinde, tarama sürecine geçiş için yeknesak bir uygulamanın mevcut olmadığı bilinmektedir. Bir grup adayla (Slovakya, Litvanya, Letonya, Romanya, Bulgaristan) üyelik müzakerelerine başlanmadan önce tarama yapılmış, ikinci bir grup adayla (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya) ise, önce müzakerelere başlama kararı alınmış, bilahare tarama sürecine geçilmiştir. Hatta, Slovakya tarama sürecine geçildiğinde siyasi kriterleri karşılayamamıştır. Dolayısıyla, Komisyonun, tarama süreciyle müzakerelere başlanmasını ilişkilendiren yaklaşımının uygulamada dayanağı bulunmamaktadır.⁵⁰

Bu çerçevede, İlerleme Raporunda Türkiye için önerilen ve diğer adayların tabi tutulduğu uygulamalardan farklılık arzeden süreç, teknik anlamda müktesebata uyum konusunda daha derinleşmeye imkan tanıyacak olsa bile, siyasi açıdan ülkemizin beklentilerinin uzağında kalmıştır.

Öte yandan, İlerleme Raporuna bir ek halinde, alt-komite çalışmalarına ilişkin bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Alt-komitelerde Haziran 2000-Temmuz 2001 arasında gerçekleştirilen iki tur toplantılara dair bu değerlendirmeye göre, çalışmaların en çok Gümrük Birliği alanlarında gelişme gösterdiği, geri kalan alanlarda ise bir-iki konu dışında uzun ve derinlemesine faaliyetlere ihtiyaç bulunduğu belirtilmektedir.

2.3.9. 2001 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi

15-16 Haziran 2001 tarihli Göteborg Avrupa Konseyi, Helsinki’de alınan kararların Türkiye’yi AB’ye daha fazla yakınlaştırdığını ve Türkiye’nin Birliğe üyelik amacına yeni bir boyut kazandırdığını belirtmiştir. Ayrıca, güçlendirilmiş siyasi diyalog da dahil olmak üzere, Türkiye’ye yönelik katılım öncesi stratejisinin uygulanmasında önemli bir ilerlemenin kaydedildiği ifade edilmiştir.⁵¹

⁵⁰ www.mfa.gov.tr.

⁵¹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2001ilerlemeraporu.pdf>.

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından aday ÷lkelerle ilgili olarak her yıl hazırlanan İlerleme Raporları bağlamında ÷lkemiz için hazırlanan dördüncü İlerleme Raporu 13 Kasım 2001 tarihinde açıklanmıştır. AB Komisyonu aynı zamanda, genişleme süreci çerçevesinde önümüzdeki dönemde izlenecek yöneme ilişkin önerilerini içeren Strateji Belgesini de yayınlamıştır.

İllerleme Raporları, sadece son bir yıl içinde aday ÷lkelerde gerçekleşen uygulamalar ile yapılması vaat edilen unsurların yerine getirilip getirilmediğini değerlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında ÷lkemiz için hazırlanan 2001 yılı raporu öncekilere nazaran bu kere farklı bir kapsamda olmuştur. Rapordaki tespitlere bu kere, ÷lkemizin AB'ne katılım hazırlığının irdelendiği bir şekil ve içerikte yer verilmiş ve bu yaklaşım çerçevesinde diğer adaylar için yapıldığı gibi, Topluluğun tüm müktesebat alanlarını içeren bir değerlendirme yapılmıştır.⁵²

İllerleme Raporu ve Strateji Belgesi, geneli itibariyle, yumuşak ve ÷lkemizdeki siyasi ve ekonomik reform çabaları teşvik eder bir üslupla kaleme alınmıştır. Ancak, Türkiye'nin halihazırda Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini karşılamaktan uzak bir noktada bulunduğu, üyelik süreci içerisinde hemen her alanda atılması gereken daha pekçok adım olduğu ve bunların, Ulusal Programın gözden geçirilmesi bağlamında, daha iyi bir öncelik sıralamasına tabi tutulmalarının ve tarih takvimlere bağlanmalarının gerektiği de, altı çizilerek vurgulanmıştır.

İllerleme Raporunun siyasi bölümü ağırlıklı olarak insan hakları alanına teksif edilmiştir. Gerçekleştirilen tüm anayasa değişikliklerine rağmen, bunların uygulamasına ağırlık verilmiş ve bu uygulamayı görmeden bir değerlendirme yapılmasının uygun olmayacağı ifade edilmiştir. İnsan hakları alanında özellikle ifade özgürlüğü, F-Tipi cezaevleri, Avrupa İnsan Hakları mahkemesindeki davalar ve yolsuzlukla mücadelede ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda insan hakları ihlalleri ağırlıklı olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında sıralanmıştır. Genel ifadelerle Türkiye'nin gerçekleştirilen değişikliklere rağmen Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirmemiş tek aday ÷lke olduğunun altı çizilmektedir.

⁵² <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>

Ekonomik alanda, yaşanan iki mali krizin, Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerini karşılama yönünde ilave ilerleme kaydedememesinde büyük rol oynadığı ve bu krizlerin ekonomideki iyileşmeyi durdurarak, önceki istikrar programının uygulanmasına engel olduğu vurgulanan Raporda, Gümrük Birliğinin kapsadığı alanlarda Türkiye'nin AB müktesebatına uyumunun ileri düzeyde olduğu ve geçtiğimiz yıldan bu yana, sözkonusu alanlarda daha da fazla uyum gerçekleştirildiği teslim edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerinden birini oluşturan işleyen piyasa ekonomisine sahip olmadığı" iddia edilmektedir.

Strateji Belgesinde, Kopenhag siyasi kriterlerine, ülkemizden başka tüm adaylarca uyum sağlandığı, Kopenhag ekonomik kriterleri bağlamında ise, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya hariç, diğer aday ülkelerin "işleyen piyasa" ekonomisine sahip oldukları ve AB'nin rekabeti ve piyasa güçleriyle başedebilecekleri" teyid edilmiştir. Bu değerlendirme ışığında, Komisyonun 2002 İlerleme Raporlarında, hangi aday ülkelerin üyeliğe kabul edilebileceği konusunda somut tekliflerde bulunulabileceği ve azami 10 Aday Ülkenin, 2002 sonu itibariyle üyelik için gereken kriterleri karşılayabilecek durumda görüldükleri belirtilmektedir. Türkiye için ise, üyelik konusunda somut herhangi bir perspektife yer verilmemiştir.⁵³

2.3.10. 2009 Yılı İlerleme Raporu

Avrupa Komisyonu Türkiye'nin üyelik yolundaki ilerlemesini değerlendirdiği on ikinci raporu 2009 yılında yayınlamıştır. Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirme ile üyelik yükümlülüklerini üstlenme kapasitesinin ölçüldüğü rapor Türkiye'de ilerleme kaydedilen ve kaydedilmeyen alanları ortaya koymaktadır. Söz konusu raporda Avrupa Komisyonu aşağıdaki konuların önemle üzerinde durmaktadır. Öncelikle Devlet bakanı olarak tam zamanlı yeni bir Baş müzakerecinin atanması olumlu karşılanmıştır. Bunun yanında ABGS'nin yeniden yapılandırılması da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ergenekon davasının Türkiye'de bir darbe teşebbüsü iddiası ile açılan ilk dava olduğu ve tüm sanıkların yasal haklarının güvence

---

⁵³ www.mfa.gov.tr

altına alınması konusundaki endişelere karşın demokratik kurumları ve hukukun üstünlüğüne güveni güçlendirmek için bir fırsat olduğu ifade edilmektedir.

Siyasi reformlar konusunda sınırlı ilerleme olduğu ve somut ilerlemelerin beklendiği belirtilmekte ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, cinsiyet eşitliği gibi alanlardaki sorunların oldukça ılımlı bir üslup ile altı çizilmektedir.

Kıbrıs konusundaki tavırda herhangi bir değişiklik gözlemlenmemektedir. Türkiye'nin Kıbrıs'ta iki taraf arasındaki görüşmelere destek verdiği ancak "Kıbrıs Cumhuriyeti" ile ikili ilişkilerini normalleştirme yönünde adım atmadığı not edilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bölgesel inisiyatifleri, Irak ve Kuzey Irak yönetimi ile yakınlaşma, Ermenistan ile başlatılan yeni süreç de raporda olumlu bir şekilde değerlendirilmiştir.

Gümrük Birliği'ne yönelik olarak AB'yle mevcut Gümrük Birliği sayesinde, gümrük mevzuatı alanında yüksek düzeyde bir uyum sağlamıştır. Bununla birlikte, serbest ticaret bölgeleri, fikri mülkiyet hakları ve gümrük vergisinden muafiyet gibi bazı alanlarda AB Müktesebatıyla halen daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir.⁵⁴

Ekonomik kriterler konusunda Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı teyit edilmiştir. 2008'de de belirtildiği üzere "son yıllarda Türkiye ekonomisinin güçlü bir istikrar programı gerçekleştirdiği" ve sağlam ekonominin yapısal reformlarla da desteklendiği belirtilmektedir. Reel ekonominin finansal krizden ciddi şekilde etkilendiği ancak, geçmişte gerçekleştirilmiş olan düzenleyici ve denetleyici reformların olumlu etkisini gösterdiği ve ülke genelinde derin bir finansal krize girilmesinin önlenmesi vurgulanmaktadır.

Devlet yardımları ile ilgili olarak gerekli yasanın çıkarılmaması ve bağımsız bir kurumun hala kurulmamış olması eleştirilmiştir.

Avrupa Komisyonu, Türkiye'de zaman zaman gündeme gelen "sivil anayasa" çalışmalarına desteğini gizlememiş bu yöndeki görüşünü tekrarlamıştır. Belgede "1980

⁵⁴ http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Documents/2009ilerlemeraporu_tr.pdf.

askeri darbesi döneminde yazılan mevcut Anayasa'nın AB standartlarına uygun şekilde birçok alanda daha fazla demokratikleşmeye izin vermesi ve temel özgürlüklere daha güçlü güvenceler sağlaması için değiştirilmesi gerektiğini konusunda Türkiye'de bilincin arttığı" belirtilmiştir.⁵⁵

Genel olarak, Türkiye'nin AB sürecinde önemli bir yol kat ettiğini ancak yine de önümüzde yapılacaklar olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı değişim ve reform süreci sonunda AB ve genel olarak Avrupa standartlarını yakalamakta önemli bir gelişme kat edilmiştir. Kıbrıs, azınlıklar gibi konuların ele alınışı ve yorumlanmasında Türkiye ve AB arasında görüş ayrılığı devam etmektedir.

Bununla birlikte, tam üyelik için öngörülen hedef tarih 2014 ise Komisyon'un da çalışmalarını yoğunlaştırması ve müzakerelerin etkin bir şekilde devamı için hala sonuçlandıramadığı dosyaları müzakereye hazır hale getirmesi şarttır.

Türkiye'nin *müktesebatın* temel ilke ve kurumlarıyla uyumu oldukça ileri düzeydedir. Ancak, zaman içerisinde etkili eşgüdüm yapıları, idari kapasite ve uygulayıcı kuralların oluşturulması gerekecektir.⁵⁶

---

⁵⁵ <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/ab-ilerleme-raporundan-ergenekona-tam-destek-007323>.

⁵⁶ http://www.mfa.gov.tr/data/AB/2009_Ilerleme_Raporu_.pdf.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE ANAYASAL DEĞİŞİM VE REFORM PAKETLERİ

Genel olarak değerlendirilirse, 1999 Helsinki zirvesinde AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının Türkiye'yi, diğer aday ülkelere uygulanan kıstasları yerine getirmesi şartıyla, AB'ye "tam üyelik aday" olarak kabul ve ilan etmelerinin devamında, Türkiye, Avrupa Birliğine tam üyelik müzakerelerine başlanmasının önkoşulu olan' Kopenhag Siyasi Kriterlerinin yerine getirilmesi niyetiyle geniş kapsamlı bir reform süreci başlatmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Türkiye ile "AB'ye katılım" müzakerelerine başlanmasına karar verilmiş ve 3 Ekim 2005'de müzakerelere başlanmıştır.⁵⁷

Türkiye'de yaşanan yasal ve anayasal dönüşüm çabasının ve siyasal reform hareketlerinin gerekliliğini değerlendirebilmek, öncelikle Kopenhag ve Maastricht Kriterlerine bakmakla mümkün olabilecektir.

3.1.Kopenhag Kriterleri

Avrupa Birliği'ne tam üyelik için temel koşul olan bu kriterler Türkiye'de yaşanan siyasal dönüşüm çabasının gerekliliği konusunda ışık tutacaktır. 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Birliğe adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri belirtilmiş.

1993 Kopenhag Zirvesinin özelliği, AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini ve Kıbrıs'ı içine alacak şekilde genişlemesinin ilk kez bu zirvenin sonuç belgesinde yer almasıdır. Dolayısıyla, bu sonuç belgesinde daha sonra "Kopenhag Kriterleri" olarak nitelendirilen, genişleme için öngörülen koşullara da yer verilmiştir.⁵⁸

⁵⁷ **Türkiye'de Siyasi Reform**, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007, s 3.

⁵⁸ BOZKURT, Enver., Mehmet Özcan, Arif Köktaş. **Avrupa Birliği Hukuku**, Nobel Yay. Ankara, 2001, s. 59.

Kopenhag kriterleri kendi içinde üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının benimsenmesi (AB Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme) yeteneğidir.⁵⁹

3.1.1. Siyasi Kriterler

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı, Kopenhag Siyasi Kriterleri arasında sayılmıştır. Buna göre, AB'ye girmeye aday ülkeler;

- a. istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasi,
- b. hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- c. insan haklarına saygı,
- d. azınlıkların korunması,

olmak üzere tam olarak dört temel kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel hatlarıyla ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.

3.1.2. Ekonomik Kriterler

Kopenhag koşullarından ikincisi Birliğe aday ülkelerin sağlıklı bir piyasa ekonomisine sahip olmasını öngörüyor. Avrupa Birliği Komisyonunun ikinci Kopenhag Kriterine ilişkin yorumu aynen şöyle: “sağlıklı bir piyasa ekonomisine sahip olmak”⁶⁰.

⁵⁹ÜLGER, İrfan Kaya., **Türkiye – Avrupa Birliği**, s. 111.

⁶⁰ KARAKAŞ, Eser, **Normalleşme, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Liberte Yay. Ankara, 2004 s.228.

3.1.3. Topluluk Mevzuatına Uyum Kriteri

AB Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği, ilgili ülkenin üyelik yükümlülüklerini üstlenme istek ve yeteneğine sahip olmasını ve 'acquiscommunutaires' olarak bilinen Topluluk müktesebatını üstlenilebilmesi ve uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli hukuki ve idari yapıya sahip olunması anlamına gelmektedir.⁶¹

Bir başka deyişle, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunmasıdır.

3.2. Maastricht Antlaşması Kriterleri

Maastricht kriterleri, AB'ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için gerekli şartları belirlemektedir.⁶² Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması, 7 Şubat 1992'de Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, Avrupa bütünleşmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Avrupa Tek Senedi'nin ardından Kurucu Antlaşmalarda en geniş revizyonu yaratan Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluklarının yapısını oldukça değiştirmiştir. 200 madde, 17 ek protokol ve 33 ek'ten oluşan Maastricht Antlaşması, siyasi ve ekonomik birlik konusunda 1986 yılından beri sürdürülen çalışmaların nihaî şeklini yansıtmaktadır.

Maastricht Antlaşması'nda üye devletlerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılımı için öngörülmüş bulunan zorunlu koşullara Maastricht Kriterleri denilmektedir. Söz konusu kriterler şu şekildedir:

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ile ilgili üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1.5 puanı geçmemelidir.

⁶¹ ÜLGER, İrfan Kaya., a.g.e. s.112.

⁶² <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/maastricht.html>.

- Üye ülke bütçe açığının Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına oranı %3'ü geçmemelidir.
- Üye ülke devlet borçlarının Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına oranı %60'ı geçmemelidir.
- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranı 2 puandan fazla aşamayacaktır.
- Üye devletlerin ulusal paraları, Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının izin verdiği "normal" dalgalanma marjı içinde kalmalıdır.⁶³

3.3. Siyasal Bağlamda Türkiye'nin Kopenhag Ve Maastricht Kriterlerine Uyum Konusunda Yaşadığı Sorunlar

AB, ekonomik bir düzen yaratmanın yanında, aynı oranda bu düzenin işleyişini mümkün kılacak siyasi bir düzen çabasıdadır. AB, çağdaş siyasi değerler üzerine oturmuş, ya da oturmayı hedeflemiş olan bir düzendir. Bunların başında; gerçek anlamda işleyen bir demokrasi, sivil bir yönetim ve cinsi, rengi, dili ve inancı ne olursa olsun insan haklarına saygı gibi çağdaş prensipler gelmektedir.⁶⁴

Bu prensipler bakımında ele alındığında, Türkiye'de birtakım eksikliklerin var olduğu bilinmektedir. Türkiye'de düşünce özgürlüğü başta olmak üzere birçok alanda kısıtlama ve engellemeler bulunmaktadır. Ancak istenildiği ve siyasi bir irade gösterildiği takdirde, başta Anayasa olmak üzere anti demokratik yasa ve yönetmeliklerin değişmesi hiç de zor değildir.⁶⁵

Öte yandan Türkiye'de demokratik yönetim askeri darbelerle birlikte kesintiye uğramıştır. Türkiye'nin AB ile entegrasyon sürecindeki en önemli duraklamalar, her zaman askeri darbe dönemlerinde ve anti demokratik dönemlerde olmuştur. Özellikle

⁶³ ÜLGER, İrfan Kaya., a.g.e., s.117, Enver Bozkurt ve diğerleri, a.g.e. s.33-39.

⁶⁴ GÖZEN, Ramazan., "Türkiye'nin AB ile Entegrasyon Sürecinin Açmazları ve Açılımları", Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Liberte Yay. Ankara, 2004, s.150.

⁶⁵ ÖZER, Ahmet., Tanzimattan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği. Elips Kitap, Ankara, 2003s.193.

askeri darbeler ve müdahaleler sonrasında Türkiye-AB ilişkileri ya tamamen durdurulmuş ya da olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.⁶⁶

Türkiye’de siyasi partiler seçimle hükümet olsalar da, özünde tam olarak iktidar olamamaktadırlar. Birçok tarihsel ve psikolojik etkenden dolayı hükümete kim gelirse gelsin kontrolün orduda olduğu izlenimi ve inancı yaygındır. Bunda Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan askeri darbe ve müdahalelerin yapılmış payı büyüktür. Diğer taraftan Türkiye’de parlamentonun üstünde bir Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) bulunması söz konusudur.⁶⁷

Genelkurmay Başkanlığı’nın demokratik ülkelerdeki gibi Milli Savunma Bakanlığı’na değil Başbakan’a bağlı olması ve gerektiğinde Meclis ve Bakanlar Kurulunun üzerinde görünür bir etkiye sahip olması AB’ye girme konusunda en büyük engeli teşkil etmektedir.⁶⁸

Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(A.İ.H.M.)nde aleyhine en çok dava açılmış ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca; BM’nin işkence üzerine yaptığı özel bir araştırmanın sonuç raporunda Türkiye, dünya üzerinde işkence uygulayan 29 ülke arasında yer almaktadır.⁶⁹

İnsan hakları, siyasi ve psikolojik bir boyutunun olmasının ötesinde “güvenlik” boyutu da olan bir konudur. İnsan haklarının olmadığı toplumlar, güvenliği risk altında olan ülkelerdir. AB insan hakları sorunu olan bir Türkiye’nin kendi içerisine girmesinin AB’nin iç güvenliğini riske atacağını düşünmektedir.⁷⁰

Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir diğer sorun azınlık hakları konusudur. Sorun, Kopenhag kriterlerinde yer alan “azınlık haklarına saygı” ifadesinin uygulama alanı konusundaki uzlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. AB, özellikle Kürt asıllı

⁶⁶ GÖZEN, Ramazan., a.g.e. s.150.

⁶⁷ ÖZER, Ahmet., a.g.e. s.195.

⁶⁸ ÖZER, Ahmet., a.g.e. s.195.

⁶⁹ BEŞE, Ertan., “**AB’de İnsan Hakları**” Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Elif Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 464.

⁷⁰ GÖZEN, Ramazan., A.g.e. s.152.

vatandaşları bir azınlık olarak ele almakta ve onların azınlık hakları konusunda Türkiye'nin uygulamalarını eleştirmektedir.⁷¹

AB'ye girmenin önündeki sorunlardan biri de Kıbrıs ve Yunanistan ilişkilerinin bulunduğu “diplomatik sorunlar” dır. Yunanistan'ın üyelik süreciyle ilgili olarak Kıbrıs'ı sürekli öne sürmesi nedeniyle AB'ye üyelikle Kıbrıs sorununun çözümlenmesi konusu sıkıca irtibatlandırılmıştır.⁷²

Oysa eğer objektif bir bakışla incelenirse, Türkiye halkı ile Yunanistan halkı arasında önemli bir sorun bulunmadığı, sorunun hükümetler ve devletin üst düzey yöneticileri arasında olduğu görülecektir.⁷³ AB üyelik sürecinde Kıbrıs'taki Türk askerinin varlığı sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴

Ancak Kıbrıs sorunu diplomatik bir sorundur ve aslında çözümsüzlüğü yaratımlar yöneticilerdir. Bir diğerk bakış açısında ise AB'nin istediğı demokratik süreci etkileyen bir diğerk faktör ise Türkiye'nin siyasi ve sosyal yaşamını uzun bir süre çok olumsuz bir şekilde etkileyen ve ağır bedeller ödemesine sebep olan terörizm deneyimidir. Belirli terör hareketlerinin yaratmış olduğı “bölünme” endişesi, Türkiye'nin normal bir gelişim sürecinde geliştirebileceğı demokrasi ve insan haklarına ilişkin atılımlarını engellemiştir

3.4. AB Uyum Paketleri, Yasal ve Anayasal Reformlar

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe adaylığının oybirliğiyle teyit edilmesiyle birlikte, ülkemiz de Birlik ile katılım müzakerelerine başlamak için önkoşul niteliğindeki Kopenhag Siyasi Kriterlerinin yerine getirilmesi yolunda yoğun bir reform

⁷¹ BOZKURT, Enver., ve diğerkleri, a.g.e. s.303.

⁷² BOZKURT, Enver., ve diğerkleri, a.g.e. s.305.

⁷³ ÖZER, Ahmet., a.g.e. s.194.

⁷⁴ BOZKURT, Enver., ve diğerkleri, a.g.e. s.305.

sürecine girmiştir.⁷⁵ Bu reform süreci kapsamında anayasal ve yasal değişiklikler uyum yasa paketleri yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Uyum yasa paketleriyle pek çok alanda temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiş, demokrasi, hukukun üstünlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü ve insan hakları alanlarında düzenleyici yasal reformlar yapılmıştır.

3.4.1. Birinci Uyum Paketi

6 Şubat 2002 tarihinde kabul edilmiş ve 19 Şubat 2002 tarih ve 4744 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 107 ve 128,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16,
- Türk Ceza Kanunu Madde 159 ve 312,
- Terörle Mücadele Kanunu Madde 7 ve 8,

Bu uyum paketi ile; Anayasanın 19. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak "tutuklamadan ve tutuklamanın uzatılmasına ilişkin her karardan tutuklunun bir yakınına veya belirlediği kişiye hakim kararıyla gecikmeksizin haber verileceği" hükme bağlanmıştır. (CMUK m. 107). Ayrıca, toplu olarak işlenen suçlarda azami gözaltı süresi "7 gün"den "4 gün"e indirilmiştir. (CMUK m. 128). Bu değişiklikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının ve Avrupa Konseyi'nin öngördüğü mevzuata uyum sağlanmış olmaktadır.

Olağanüstü hal bölgelerindeki gözaltı süresi "yedi gün"den "dört gün"e; bu sürenin azami haddi de "on gün"den "yedi gün"e indirilmiş; buna ek olarak olağanüstü hal bölgesinde gözaltına alınan kişilerin gözaltı sürelerinin uzatılması için "hakim önüne çıkarılması şartı" da konulmuştur. Ayrıca, sanığın avukatı ile her zaman görüşebileceğine ilişkin hükmün cumhuriyet savcısı tarafından gözaltı süresinin

⁷⁵ Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri ,T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007, s 3.

uzatılmasına yazılı olarak emir verilen kişi için de uygulanabilmesinden söz edilmiştir. (DGMKYUK m.16).

“Devletin manevi şahsiyetine hakaret” sayılan fiilleri kapsayan TCK’nın 159. maddesinde yer alan cezalarda indirimde gidilmiştir. Türk Ceza Kanununun 159. maddesinin birinci fıkrasında yer alan “bir seneden altı seneye kadar ağır hapis” ibaresi “bir seneden üç seneye kadar hapis” olarak, üçüncü fıkrasında yer alan “15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para” ibaresi “15 günden 6 aya kadar hapis” olarak değiştirilmiştir. Böylece birinci fıkrada düzenlenen hapis cezalarının oranları açısından indirimde gidilmesiyle, ifade özgürlüğünün kapsamının genişletildiği sonucuna varılabilir.

TCK’nın 312. maddesinde kelime değişiklikleri yapıldı. Çok eleştirilen “olasılık” kelimesi yerine “tehlike” kelimesi, “kişileri” tabiri yerine ise “halkı” tabiri getirilmiştir. Suçun unsuru olarak "kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde" ibaresinin getirilmesi de suçun ancak bu şartın gerçekleşmesi halinde oluşmasına sebebiyet verecektir. Bu düzenlemeye göre, suçun oluşması için artık “tahrik” yeterli olmamakta, ayrıca kamu düzenini tehlikeye düşürüp düşürmediği de araştırılacaktır⁷⁶. Dolayısıyla bu değişiklikle de ifade özgürlüğünün sınırlarının genişletildiği sonucuna varılabilir.

Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesinin ikinci fıkrası, 'örgüt mensuplarına yardım edenlere veya terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde örgütle ilgili propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyüz milyon liradan bir milyar liraya kadar ağır para cezası verilir' şeklinde değiştirilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında öngörülen değişiklikle "örgütle ilgili propaganda yapanlara" ibaresinin başına "terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde" ibaresi eklenerek, her propagandanın değil, terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek propagandaların suç olması öngörülmektedir. Bu çerçevede suçun oluşması eski kanundaki düzenlemeye oranla zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletildiği sonucuna varılabilir.

⁷⁶ GÖKÇEN, Ahmet., “Düşünce Hürriyeti ve Yeni TCK 312/2”, **Türk Hukuk**, Türk Hukuk Enstitüsü Yayını, Sayı 66, 2002, s. 11.

Son olarak, Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesinde gerçekleştirilen değişiklikle, bu maddede öngörülen cezalarda indirimle gidilmiştir.

3.4.2.İkinci Uyum Paketi

26 Mart 2002 tarihinde kabul edilmiş ve 9 Nisan 2002 tarih ve 4748 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Basın Kanunu Madde 16, Ek Madde 1, Ek Madde 2,
- Dernekler Kanunu Madde 4, 5, 6, 7, 11, 12, 34, 38, 43,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16,
- Devlet Memurları Kanunu Madde 13,
- İl İdaresi Kanunu Madde 29,
- Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu Madde 9,
- Siyasi Partiler Kanunu Madde 101, 102, 103,
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 9, 17,19, 21.

Basın Kanununda yapılan değişikliklerle, bir taraftan Türk Ceza Kanununun 312. maddesi de dahil olmak üzere spesifik olarak düzenlenmiş bulunan çeşitli suçlar madde metninden çıkarılmış (Ek Madde 1); madde kapsamında düzenlenen suçlara ilişkin öngörülen cezalarda indirimle gidilmiştir (Ek Madde 2). Anayasanın 26 ve 28. maddelerinde yapılan değişikliğe paralel olarak, 16. maddenin "kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılmasına" ilişkin beşinci fıkrası yürürlükten kaldırılmaktadır.

Dernekler Kanunundaki değişikliklerle; 18 yaşını doldurmuş ve fiil ehliyetine sahip herkese dernek kurma hakkı tanındı. Affa uğramış olsalar bile, bazı suçlardan daha önce hüküm giyenlerin ise dernek kurması yasaklandı. Bu çerçevede, TCK'nun 312. maddesinden hüküm giyenler de 5 yıl süreyle bu haktan mahrum edildi. Dernek, sendika ve meslek kuruluşları amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilecekler. Bu toplantıları düzenleme yaşı da 21'den 18'e indirildi. Dernek kurma yasakları, ad ve işaret yasaklarından bir kısmı ile uluslar arası dernek kurma yasağı

kaldırıldı. Derneklerin federasyon kurması için kamu yararına çalışan dernek olması ibaresi madde metninden çıkarıldı. Yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenciler için dernek kurma imkânı tanındı.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 16. maddesinde yapılan değişiklikle, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin görev alanına giren suçlardan dolayı yakalanan veya tutuklanan kişinin müdafii ile yalnız görüşmesini sağlamak ve böylece savunma hakkını güçlendirmek amacıyla maddenin son fıkrası yürürlükten kaldırıldı.

Devlet Memurları Kanununun 13. maddesi değiştirilerek, işkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminatın, bu suçları işleyen görevlilere ödettirilmesi esası benimsendi. Bu hüküm, dolaylı olarak, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunması yönünde bir hüküm olarak değerlendirilebilir⁷⁷.

İl İdaresi Kanununun 29. maddesi, "Kaymakamlığa sadece mülki idare amirliği hizmetleri sınıfından olanlar vekalet edebilir." şeklinde değiştirilmiştir.

Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununun 9. maddesinde yapılan değişiklikle "Ancak, Jandarma subaylarına valilik ve kaymakamlığa, Jandarma astsubaylarına da bucak müdürlüklerine geçici bir süre ile vekalet görevi verilebilir." şeklindeki ikinci cümle madde metninden çıkarılmaktadır. Bu çerçevede jandarma komutanlarının illerde valiye, ilçelerde de kaymakama geçici olarak vekalet etmesi imkanı kalmamaktadır.

Siyasi Partiler Kanunu değiştirilerek, parti kapatmalarda "odak olma" tanımında partiler lehinde düzenleme yapıldı. Siyasi parti üyelerinin partiden çıkarılabilmelerinde hüküm gitme koşulu getirilmiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi, ancak üyelerin mahkumiyetleri sonucunda karar verme olanağına sahip olacaktır⁷⁸. Ayrıca partilere kapatma yerine Hazine yardımından men cezası verilebilmesi öngörüldü.

⁷⁷ YOKUŞ, Sevtap., **AB 'ye Uyumda Siyasi Kriterler Doğrultusunda Türkiye'de Anayasal ve Yasal Dönüşüm Çabaları**, İÜHF, C.LXI, 2003, s. 230.

⁷⁸ HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, "2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri", **Anayasa Yargısı-19**, Antalya, 2002, s. 565.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda değişiklik yapılarak, bu hakkın kullanımı için öngörülen yaş haddi 18'e indirilmiş; bu hakkın kullanımının sınırlama sebepleri getirilmiş ve "amaç dışı toplantı ve gösteri yürüyüşü" başlıklı madde yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeyle bu hakkın sınırları genişletilmiş; düzenleme kuruluna ait olan sınırlama yetkisi azaltılmıştır⁷⁹.

3.4.3.Üçüncü Uyum Paketi

3 Ağustos 2002'de kabul edilmiş ve 9 Ağustos 2002 tarih ve 4771 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Basın Kanunu Madde 5, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 34, Ek Madde 3
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 327 ve 335
- Dernekler Kanunu Madde 11, 12, 15, 39, 40, 45, 46, 47, 56, 62, 73,
- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 445, 448
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 4, 26
- Polis Vazife ve Salahiyeti Kanunu Madde 8, 9, 11, 12, 13, Ek Madde 1
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 3, 10
- Türk Ceza Kanunu Madde 159
- Vakıflar Kanunu Madde 1
- Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3
- Serbest Bölgeler Kanunu Geçici Madde 1
- Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu Madde 1, 2
- Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ve Orman Kanunu (idam cezasının kaldırılmasına ilişkin)

Basın Kanunundaki değişikliklerle basın suçlarından dolayı mevcut hapis cezaları kaldırılarak basın özgürlüğü genişletilmektedir. Ayrıca, Basın Kanununun 31. ve Ek 3. Maddesi yürürlükten kaldırılarak düşünce ve basın özgürlüğü genişletilmekte

⁷⁹ YOKUŞ, Sevtap., a.g.m., s.236.

ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uyumu sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olarak, ifade özgürlüğüyle ilgili... hukukî garantilerin güçlendirilmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yer alan "Basın suçlarının kapsamı ve öngörülen cezalarla ilgili olarak Basın Kanununun gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Dernekler Kanununun 11 ve 12. maddelerinde yapılan değişikliklerle, Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışında ve yurt dışında kurulan derneklerin de Türkiye'deki faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmektedir. Dernekler Kanununun 15. maddesindeki değişiklik ile dernek kütüğü ve kayıt işlerinin, İçişleri Bakanlığı bünyesinde ve tek elde toplanması sağlanmaktadır. Dernekler Kanununun 39. maddesi yürürlükten kaldırılarak, kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurumlarının önündeki engel kaldırılmaktadır. Keza Dernekler Kanununun 56. maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla, öğrenci sayılan kişilere derneklerle ilgili olarak konulan kısıtlamalar sona erdirilmektedir. 40. maddede yapılan değişiklikle deprem ve benzeri doğal afetlere karşı hazırlık çalışmalarının sivil toplum kuruluşları tarafından yapılabilmesi imkanı getirilmektedir. 45. ve 47. maddelerinde yapılan değişikliklerle derneklerin denetiminde "yerinde denetim" usulü değiştirilerek, "beyana bağlı" denetim usulü getirilmekte ve bu beyannamenin mahallin en büyük mülki amirine verilebilmesi ve 62. maddede yapılan değişikliklerle de derneklerin işlemleri kolaylaştırılmaktadır. 46. ve 73. maddelerde yapılan değişikliklerle dernekler ile ilgili hizmetleri yürütme görevi Emniyet Genel Müdürlüğü'nden alınarak, İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Dernekler Daire Başkanlığı'na devredilmektedir. Daha önce derneklerle ilgili olarak yeni Medeni Kanun ve ikinci uyum yasaları paketiyle derneklerle ilgili önemli düzenlemeler getirilmişti. Bu yeni değişiklikle, dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesi ve derneklerin faaliyetlerinin kolaylaştırılması açısından ilerleme sağlanmaktadır.

Hukuk ve ceza usulü kanunlarında yapılan değişikliklerle hukuk ve ceza davalarına ilişkin olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında muhakemenin iadesi imkânı getirilmektedir. Bu sayede, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının doğrudan hukuk sistemimize yansıtılması mümkün olabilecek

ve insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkanları güçlendirilmiş olacaktır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Tüm insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkanlarının güçlendirilmesi" beklentisi karşılanmaktadır.

Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ve Orman Kanununda yapılan değişikliklerle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 nolu Protokolüne uygun olarak, idam cezası Türk Hukuk sisteminden savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan beklenti tamamen karşılanmaktadır.

Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununda gerçekleştirilen değişikliklerle Anayasa'da kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve kadın-erkek eşitliğine ilişkin son Anayasa değişiklikleriyle yapılan düzenlemelere uyum sağlanmakta, teknolojik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak belirli yerlerde daha önce 21 olan çalışma yaşının 18'e düşürülmesi ile sesli ve görüntülü eserlerin yeniden tanımlanması gibi değişikliklere gidilmektedir. Bu çerçevede, Ulusal Program'da yer alan "Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Maddeler 4/I, 4/f, 4/v ve 26 Kanununun 4/I maddesi değişikliğiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasının önündeki hukukî engeller kaldırılmakta ve yayın imkânı güvence altına alınmaktadır. Bu yayınların çerçevesinin RTÜK tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirleneceği düzenlenmektedir. 4/f ve 4/v değişiklikleriyle yayın ilkeleri arasında yer alan ve çok eleştirilen "Kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında kişilerin özel hayatının yayın konusu yapılmaması" ifadesi ve muğlak bir ifade olan "karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa ve şiddet eğilimlerini körükleyici" ifadeleri madde kapsamından çıkartılarak özel hayatın gizliliğine ve ifade özgürlüğünün genişletilmesine yönelik olarak düzenlemeler yapılmaktadır. 26. madde değişikliğiyle de yeniden iletim konusu açıklığa kavuşturularak, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'ne uyum sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olarak, ifade özgürlüğüyle ilgili hukuki ... garantilerin güçlendirilmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da

düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yer alan "RTÜK Kanununun gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır⁸⁰.

Serbest Bölgeler Kanunu değiştirilerek, serbest bölgelerde 10 yıl süreyle grev yasağına ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmaktadır. Bu sayede, Ulusal Program'da yer alan "Sendikal haklarla ilgili mevcut sınırlamaların gözden geçirilmesi" taahhüdüyle paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Türk Ceza Kanununun 159. maddesinde yapılan değişiklikle, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olarak genişletilmektedir ve kanun uygulayıcılarına maddeyi değerlendirirken açıklık getirecek bir değişiklik yapılmaktadır. Buna göre, "sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez". Ancak bunun etkili olabilmesi, yargıçların ifade özgürlüğünü geniş yorumlamasına bağlıdır⁸¹. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olarak, ifade özgürlüğüyle ilgili hukuki garantilerin güçlendirilmesi. Şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giymiş kişilerin durumuna eğilinmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yer alan "ifade özgürlüğünün daha da geliştirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır. Ayrıca, Türk Ceza Kanununun 201/a, 201/b maddeleri değiştirilerek, "Palermo Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" hükümlerine uyum sağlanmıştır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3. maddesinde yapılan değişiklikle yabancıların Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmaları ve etkinliklerde yer almaları konusunda mevcut izin usulü muhafaza edilmekte ancak yabancıların bu Kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları konularında "bildirim" esasına geçilmektedir. Keza 10. maddede yapılan değişiklikle Türk vatandaşları için toplantı düzenleme bildirim süresi yetmiş iki saatten kırk sekiz saate indirilerek toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusundaki özgürlükler genişletilmektedir. Bu çerçevede,

⁸⁰ **Türkiye'de Siyasi Reform: Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler**, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2007, s. 11-12.

⁸¹ KABOĞLU, İbrahim, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, 2002, s. 359.

Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Barışçı toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ... garantilerin güçlendirilmesi ve sivil toplum güçlendirilmesinin teşvik edilmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da yer alan "Dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır⁸².

Vakıflar Kanunundaki değişikliklerle çok uzun süredir bir sorun teşkil eden Türkiye'deki azınlıklara ait cemaat vakıflarının taşınmazları konusu çözüme kavuşturulmakta ve bu suretle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14. maddesindeki "ayrımcılık yasağı" ile Ek 1 nolu Protokolün 1. maddesindeki mülkiyetin korunması hükümleriyle uyum sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç ve dine bakılmaksızın tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temini" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da yer alan "Ülkemizde yaşayan ve Türk vatandaşı olmayan gayrimüslim kişilerin de mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkların kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatımız çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır. Değişiklikle, yabancı ülkelerde kurulmuş olup, Türkiye'de şube açmış ve açmak arzusunda olan vakıfların faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler getirilmektedir. Bu sayede, bir süredir yabancı vakıfların Türkiye'deki faaliyetleri açısından eksikliği hissedilen hukuki dayanak sağlanmış olmaktadır⁸³.

Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunundaki değişikliklerle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeleri öğrenmelerinin önündeki hukuki engeller kaldırılmakta ve bu dil ve lehçelerin özel kurslarda öğrenilmesi konusunun Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı

⁸² KABOĞLU, a.g.e., s.408-411.

⁸³ **Türkiye'de Siyasi Reform**, a.g.e., s. 11.

Belgesi'nde yer alan beklenti doğrultusunda hukuki engel kaldırılmakta ve Avrupa Birliği normlarına uygun bir düzenleme getirilmektedir.

3.4.4.Dördüncü Uyum Paketi

2 Ocak 2003'te kabul edilmiş ve 11 Ocak 2003 tarih ve 4778 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Adli Sicil Kanunu Madde 5 ve 8
- Basın Kanunu Madde 15
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 316
- Çocuk Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde34
- Damga Vergisi Kanunu Ek Madde 1
- Dernekler Kanunu Madde 5, 6, 11, 12, 16, 18, 44
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16/4
- Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun Madde 1, 2, 3, 4, 7, 8
- İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu Madde 7
- Mahalli İdareler ve Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun Madde 8
- Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun Madde 2
- Milletvekili Seçimi Kanunu Madde 7, 11, 39
- Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler •Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Madde 3/c
- Siyasi Partiler Kanunu Madde 8, 11, 66, 98, 100, 102, 104, 111
- Türk Ceza Kanunu Madde 245
- Türk Medeni Kanunu Madde 91 ve 92
- Vakıflar Kanunu Madde 1

Adli Sicil Kanununun 5. maddesi değişikliğiyle, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme esaslarına paralel olarak, on sekiz yaşından küçükler hakkında adli sicile geçirilen bilgilerin ancak sayılan istisnai durumların varlığında

istenebileceğine ilişkin hüküm getirilmektedir. Böylece çocukların korunmasına ilişkin hükümler getirilmektedir. Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 34. maddesi de, bu maddede düzenlenen esaslar Adli Sicil Kanununun 5. maddesine yansıtılmakta olduğundan, yürürlükten kaldırılmaktadır. Adli Sicil Kanununun 8. maddesi değişiklikleriyle, "adli sicilden silinemeyecek suç kavramı" ortadan kaldırılmakta ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'ne uygun olarak, suç tarihinde on sekiz yaşını tamamlamamış olanları kapsayacak biçimde düzenlemeler yapılarak, AIHM'nin ihlâl kararı verdiği durumlarda ihlâl kararına konu olan suçlarla ilgili bilgilerin bilgi arşivinde muhafaza edilmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır⁸⁴.

Basın Kanununun 15. maddesinde yapılan değişiklikle, AIHM içtihatlarına uyum, basın demokratik toplumlardaki fonksiyonunu yerine getirmesi ve kamunun bilgilendirme hakkının zedelenmemesi çerçevesinde basının haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmaması konusunda düzenleme getirilmektedir.

CMUK'nun 316. madde değişikliğiyle, Yargıtay Başsavcısının tebliğnamesini sanığa veya müdafisine bildirmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda AIHM içtihatları da göz önünde bulundurularak, savunma hakkının kuvvetlendirilmesi hedeflenmektedir.

Damga Vergisi Kanununa Ek Madde eklenerek, AIHM kararları uyarınca ödenecek tazminatlar ile dostane çözümler nedeniyle ödenecek meblağlar damga vergisi kesintisi yapılamayacak durumlar arasına dahil edilmektedir. Bu çerçevede, bu meblağlardan yapılan damga vergisi kesintileri sonucu AIHM kararlarının yerine getirilmediği yönündeki iddiaların engellenmesi amaçlanmaktadır.

Dernekler Kanununda yapılan değişikliklerle; kurulması yasak derneklere ilişkin 5. maddede, kurulması yasak derneklerle ilgili kısıtlamalar daraltılarak, Anayasanın 33. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak dernek kurma özgürlüğü genişletilmektedir. Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağına ilişkin 6. maddede, Anayasanın 26. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak, derneklerin yurtdışı

⁸⁴ Türkiye'de Siyasi Reform, a.g.e., s. 15-16.

temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kullanabilmelerine imkân tanınmaktadır. Bu çerçevede, derneklere ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi amaçlanmaktadır. "Üye olma hakkı"na ilişkin 16. maddede yapılan değişiklikle tüzel kişilerin de derneklere üye olabileceğine; 18. maddede yapılan değişiklikle de derneklere üye olan tüzel kişilerin oy hakkını kullanmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmektedir. Bu çerçevede son Anayasa değişiklikleri çerçevesinde Anayasanın 33. maddesinde dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesine ilişkin yapılan düzenlemenin Dernekler Kanununa yansıtılması hedeflenmektedir. Bildiri yayınlanmasına ilişkin 44. maddede, derneklerin bildiri, beyanname ve benzeri yayınları ile ilgili olarak, bunların yayınlanması için dernek yönetim kurulu kararı ve üyelerinin imzalarının bulunmasının getirdiği uygulamaya ilişkin zorluklar ve ön bildirim zorunluluğu kaldırılmaktadır. Ayrıca, yapılan diğer bir değişiklikle, Anayasanın "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti"ne ilişkin 26. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak, "kanunla yasaklanmış herhangi bir dille ve yazı ile yazıldığı" ibaresi madde metninden çıkarılmaktadır. Bu çerçevede, düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışındaki faaliyetlerine ilişkin 11. madde ile yurt dışında kurulan derneklerin Türkiye'deki faaliyetlerine ilişkin 12. madde yürürlükten kaldırılarak, bu konulara ilişkin olarak Medeni Kanunun 91 ve 92. maddelerinde değişikliklere gidilmektedir. Bu çerçevede, konunun düzenlenmesi açısından yeknesaklığın sağlanması amaçlanmaktadır⁸⁵.

DGM Kanununun 16. maddesinin 4. fıkrası yürürlükten kaldırılmaktadır. Değişiklikle, âdi suçlarda yakalanan veya tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin DGM'lerin görevine giren suçlarda da uygulanması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, özellikle yakalanan şahsın gözaltı süresinde avukat yardımından faydalanma hakkı tanınmaksızın alınan ifadelerin yargılama sırasında delil olarak kullanılmasının, AIHM'nin adil yargılanmaya ilişkin 6. maddesinin ihlâli kararlarına yol açmasının ve AIHM'de işkence ve kötü muamele konularında aleyhimize ihlâl kararlarının verilmesinin engellenmesi amaçlanmaktadır.

Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunun 1, 2, 3, 4 ve 7. madde değişiklikleriyle, Türkiye'de ikamet eden yabancıların dilekçe hakları ile ilgili

---

⁸⁵ YOKUŞ, a.g.m, s. 234-236.

Anayasanın 74. madde değişikliğine paralel olarak düzenlemeler yapılmaktadır. 8. madde, "Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderilen dilekçelerin, Dilekçe Komisyonunda incelenmesi ve karara bağlanması altmış gün içinde sonuçlandırılır. İnceleme ve karara bağlamanın esas ve usulleri Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde gösterilir." şeklinde değiştirilmiştir. 8. madde değişikliğiyle de dilekçelere cevap verilmesi konusunda 7. madde değişikliğiyle uyumlu olarak "otuz günlük" süre şartı getirilmektedir. 7. maddede yapılan diğer bir değişiklikle dilekçe sahiplerine "gerekçeli olarak" cevap verilmesi hususu hukuki güvence altına alınmaktadır. Bu çerçevede gerek yabancılara ilişkin hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmekte, gerekse dilekçe sahiplerine cevap verilmesi konusundaki esaslar hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi yönünde geliştirilmektedir⁸⁶.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanununun 7. maddesi değişikliğiyle, insan hakları ihlalleri ile ilgili başvurularda azami cevap süresi "3 ay"dan "60 gün"e indirilmektedir. Bu sayede bu tür başvuruların daha kısa sürede cevaplandırılmaları hukuki güvence altına alınmaktadır.

Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunun 2. maddesi değişikliğiyle, tüm kamu görevlilerinin işkence ve kötü muamele iddialarında idari izin prosedürü kapsamı dışında tutularak yargılanmalarına imkan sağlayacak düzenlemeler getirilmektedir. Bu çerçevede, AIHM'de hakkında işkence ve kötü muamele iddiaları bulunan kamu görevlilerinin idari izin prosedürü nedeniyle yargılanamadığına ilişkin iddiaların engellenmesi amaçlanmaktadır.

Medeni Kanunun 91. madde değişikliğiyle, Türkiye'de kurulan derneklere ilişkin Bakanlar Kurulu'ndan izin alma prosedürü madde metninden çıkarılmakta; Medeni Kanunun 92. madde değişikliğiyle de yabancı derneklerin Türkiye'deki faaliyetlerine ilişkin olarak Bakanlar Kurulu'nda bulunan yetki, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak kaydıyla İçişleri Bakanlığı'na verilmektedir. Ayrıca, Medeni Kanun 92. maddesi değişikliğiyle "uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülmesi" kriteri öne çıkarılarak, bu konudaki diğer kısıtlamalar kaldırılmaktadır. Her iki maddeye de derneklerin "işbirliğinde bulunmalarına" ilişkin hükümler de eklenmektedir. Bu

---

⁸⁶ YOKUŞ, a.g.m, s. 241-242.

çerçevede derneklere ilişkin özgürlükler genişletilmektedir. Tüm bunların yanı sıra, Medeni Kanunun değişik 92. maddesi hükmünün dernekler ve vakıflar dışındaki diğer kâr amacı gütmeyen kuruluşlar hakkında da uygulanması yönünde düzenleme de getirilerek, bu kuruluşlarla ilgili özgürlükler de genişletilmektedir⁸⁷.

Siyasi Partiler Kanununun 111. maddesine “104 üncü maddeye göre verilen ihtar kararının gereğini yerine getirmeyerek partiyi Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakan sorumlular hakkında üç aydan altı aya kadar hafif hapis, Devlet yardımından faydalanmayan siyasi partilerin sorumluları hakkında ise altı aydan bir yıla kadar hafif hapis cezası” bendi eklenmiştir. Siyasi Partiler Kanununun 8. maddesinin 1. fıkrası değişikliğiyle, siyasi partilerin kurulmasında kurucu üye olabilme için aranan koşullar ile siyasi partilere üye olma koşulları arasında paralellik sağlanmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 11. maddesinin 2. fıkrası b/5 bendi ile Milletvekili Seçimi Kanununun 11. maddesinin f/3 bendi değişiklikleriyle birinci uyum paketiyle Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin ikinci fıkrasında yapılan değişikliğe paralel olarak "terör eylemlerinden mahkum olanlar" ibaresi getirilmektedir. Ayrıca, yine Siyasi Partiler Kanununun 11. maddesinin 2. fıkrası b/3 bendi değişikliğiyle taksirli suçlar haricinde mevcut kanundaki "üç yıllık" alt sınır "beş yıl" olarak değiştirilmektedir. Siyasi Partiler Kanununun 66. maddesinin ikinci fıkrası değişikliğiyle, bazı gerçek ve tüzel kişilerin bir siyasi partiye "yayınları kullandırması" yasadışı kapsamına alınmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 98. maddesi değişikliğiyle, Anayasanın 149. maddesinde yapılan siyasi partilerin kapatılmalarına karar verilmesi için aranan yeni "beşte üç oy çokluğu"na ilişkin değişikliğin bu maddeye yansıtılması amaçlanmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 100. maddesi değişikliğiyle, bir siyasi parti hakkında kapatılma davasının açılması ile ilgili düzenlemeler "Anayasada yazılı nedenler"e münhasır tutulmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 102. maddesi değişiklikleriyle "parti kapatma" hususu madde kapsamından çıkarılmakta ve Yargıtay Cumhuriyet Savcısının istemlerine karşı siyasi partiye yargısal başvuru hakkının tanınması hedeflenmektedir. Siyasi Partiler Kanununun 104. maddesinde Anayasanın 69. maddesi değişikliğine paralel olarak, siyasi partilerin kapatılması şekilleri yeniden düzenlenmekte ve "kapatma" yaptırımını yerine ilgili siyasi partinin "Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması" yaptırımını getirilmektedir. Siyasi Partiler

⁸⁷ Türkiye’de Siyasi Reform, a.g.e., s. 14.

Kanununun 111. maddesinde yapılan değişiklikle, 104. madde değişikliğine paralel olarak, 104. maddeye göre verilen ihtar kararının gereğini yerine getirmeyerek partiyi Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakanlar hakkında ve Devlet yardımından faydalanmayan siyasi partilerin sorumluları hakkında hapis cezası düzenlenmektedir⁸⁸.

Türk Ceza Kanununun 245. maddesinde yapılan değişiklikle de işkence ve kötü muamele suçlarında verilen cezaların para cezasına veya tedbirlerden herhangi birine çevrilemeyeceği ve ertelenmeyeceği düzenlenmektedir. Böylece bu suçları işleme açısından caydırıcılık unsurunun getirilmesi hedeflenmektedir.

Vakıflar Kanununun 1. maddesi değişikliğiyle Üçüncü Uyum Paketi çerçevesinde cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine ilişkin olarak getirilen Bakanlar Kurulu şartı kaldırılmakta ve bu konuda "Vakıflar Genel Müdürlüğünün izni" şartı getirilmektedir. Bu sayede cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine ilişkin prosedür kolaylaştırılmaktadır. Konuyla ilgili usul ve esasların bir yönetmelik tarafından düzenleneceği de belirtilmektedir.

3.4.5.Beşinci Uyum Paketi

Paket, 23 Ocak 2003 tarihinde kabul edilmiş ve 4 Şubat 2003 tarih ve 4793 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

•4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Geçici Madde 2

•Ceza Muhakemeleri Kanunu Madde 327 (327/a) ve 335

•Dernekler Kanunu Madde 82

•Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 445, (445/A), 447, 448

Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yapılan değişikliklerle, AİHM kararları ışığında yargılamanın iadesine gidebilme

⁸⁸ Türkiye'de Siyasi Reform, a.g.e., s. 15.

konusundaki hakkın kapsamı genişletilmekte, kanunun yürürlüğe girmesiyle ilgili hükümlerin uygulanması imkân dahiline sokulmakta ve yargılamanın iadesine ilişkin prosedür kolaylaştırılmaktadır⁸⁹.

Dernekler Kanununun 82. maddesinde yapılan değişiklikle, hürriyeti bağlayıcı cezanın yerini para cezası almakta ve bu sayede derneklere ilişkin özgürlükler genişletilmektedir.

3.4.6.Altıncı Uyum Paketi

19 Haziran 2003'te kabul edilmiş ve 19 Temmuz 2003 tarih ve 4928 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Adli Sicil Kanunu Madde 9
- 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Madde 1/A
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Madde 31
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16
- İdari Yargılama Usulü Kanunu Madde 53, Geçici Madde 5
- İmar Kanunu Ek Madde 2
- Nüfus Kanunu Madde 16
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 4,15,32, Geçici Madde 10
- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkında Kanun Madde 55/A ve 149/A
- Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu Madde 3,6,9
- Terörle Mücadele Kanunu Madde 1, 8, Geçici Madde 10
- Türk Ceza Kanunu Madde 453, 462

---

⁸⁹ YOKUŞ, a.g.m., s.243-244.

•Vakıflar Kanunu Madde 1

4771 Sayılı Kanunda yapılan değişlikle, ölüm cezasının savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında Türk mevzuatından çıkarılması amacıyla, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanununda yer alan ölüm cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmektedir.

18.11.1992 Tarihli ve 3842 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde Değişlik Yapılmasına Dair Kanunla yakalanan ve tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda da uygulanabilmesi sağlanmaktadır.

İdari Yargılama Usulü Kanununda yapılan değişlikle, hukuk ve ceza davaları açısından mümkün olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında yargılamanın iadesi yoluna başvurmanın idari davalar açısından da olanaklı kılınması söz konusudur.

İmar Kanununda yapılan değişlikle, farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletilmektedir.

Nüfus Kanunu değiştirilerek, isim koyma konusundaki kriterler daraltılarak, farklı kültürlere ve örf-adetlere sahip bireylerin özel hayatları ile aile hayatlarına ilişkin özgürlüklerin sınırları genişletilmiştir⁹⁰.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Bu Kanundaki değişliklerle; 1. Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkânının, hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları vasıtasıyla sağlanması yasal güvenceye kavuşturulmaktadır. 2. Seçim dönemlerindeki yayın yasağının süresi daraltılmaktadır.

Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunundaki değişliklerle, denetim konusundaki sınırlama sebepleri azaltılmaktadır. Denetleme Kurulunun oluşumundan

⁹⁰ **Türkiye’de Siyasi Reform**, a.g.e., s. 17.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çıkartılmaktadır. Yetkili merciin kararı bakımından hakim güvencesi getirilmektedir.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanununda yapılan değişiklikle Yüksek Seçim Kurulu'nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisi daha hafif ve kademeli olarak değiştirilmektedir.

Terörle Mücadele Kanununun terör tanımıyla ilgili 1. maddesinde terör suçunun oluşmasında şiddet ve cebir şartı getirilmektedir. Ayrıca, maddede yapılan diğer bir değişiklikle, sadece "suç teşkil eden eylemler" in maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı hükme bağlanmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi bağlamında Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesi yürürlükten kaldırılmaktadır.

Türk Ceza Kanunundaki değişikliklerle, "namus için çocuk öldürme" suçunun failine verilen cezalar ağırlaştırılıyor. Buna göre, yeni doğmuş çocuğun yaşam hakkının daha kuvvetli korunması ve cezalarda caydırıcılığın sağlanması amacıyla anası tarafından "şeref kurtarmak" gerekçesiyle yeni doğmuş çocuğa karşı öldürme fiilinin işlenmesi halinde verilecek ceza, 8 - 12 yıl olarak uygulanacak. Töre cinayetleri" olarak da bilinen durumlarda fiilin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılmaktadır⁹¹.

Vakıflar Kanunda yapılan değişiklikle, cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen "altı aylık" süre "on sekiz ay"a çıkarılmaktadır.

3.4.7. Yedinci Uyum Paketi

30 Temmuz 2003 tarihinde kabul edilmiş ve 7 Ağustos 2003 tarih ve 4963 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Değiştirilen kanun hükümleri şunlardır:

- Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usullerine İlişkin Kanun Madde

⁹¹ Türkiye'de Siyasi Reform, a.g.e., s. 17.

•Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usullerine İlişkin Kanun 1 Sayılı Cetvel

•Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Ek Madde 7

•Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 6

•Dernekler Kanunu Madde 1, 4, 8, 10, 16, 17, 31, 38, 83

•MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu Madde 4, 5, 9, 13, 15, 19, Geçici Madde 4

•Sayıştay Kanunu Ek Madde 12

•Terörle Mücadele Kanunu Madde 7

•Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 15, 16, 17, 18, 19

•Türk Ceza Kanunu Madde 159, 169, 426, 427

•Türk Medeni Kanunu Madde 56, 64, 66, 82, 94

•Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3

•Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Hakkında Kanun Madde 2

Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun 11. maddesinde yapılan değişiklikle, Askeri Ceza Kanununun 58. maddesinde belirtilen Türk Ceza Kanunun askerleri isyan ve itaatsizliğe teşvik ile halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırma gibi fiillerle ilgili 153., 155. ve 161. maddeleriyle düzenlenmiş suçların barış zamanında siviller tarafından işlenmesi halinde bu suçlara ilişkin davaların, askeri mahkemelerde görülmeyeceği düzenlenmektedir. Bununla, askeri mahkemelerin sivil şahıslara ilişkin yetki alanının daraltılması amaçlanmaktadır⁹².

İşkencenin önlenmesi bağlamında, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa eklenen bir madde ile de (Ek Madde 7), işkence ve kötü muamele suçlarına ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların acele işlerden sayılacağı, öncelik ve ivedilikle ele alınacağı, bu suçlarla ilgili davalarda zorunluluk olmadıkça duruşmalara otuz günden fazla ara verilemeyeceği, adli tatilde de bu davaların görüleceği düzenlenmektedir. Bu

⁹² Türkiye’de Siyasi Reform, a.g.e., s. 18.

değişiklikle, söz konusu suçlara ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar ile yargılamanın hızla sonuçlandırılmasının sağlanması hedeflenmektedir⁹³.

Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 6. maddesinde yapılan değişikliklerle, çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik olarak, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme hükümleri doğrultusunda 18 yaşını bitirmemiş olan herkesin "çocuk" sayılması ve çocuk mahkemelerinin görev alanıyla ilgili istisnaların kaldırılması sağlanmaktadır.

Dernek kurma ile ilgili özgürlüklerin genişletilmesi bağlamında, Dernekler Kanununun 1 ve 4. maddelerinde tüzel kişilerin de dernek kurabileceklerine ilişkin olarak açık hüküm getirilmektedir. Aynı Kanunun 8 ve 31. maddelerinde de bu düzenlemelere paralel olarak usul değişiklikleri gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, 4. madde değişikliğiyle, dernek kurma ile ilgili olarak mevcut sınırlamalar daraltılmaktadır. Bu bağlamda, Türk Ceza Kanununun 312. maddesinde düzenlenen suçtan mahkum olanlar için sözkonusu olan belli süreli dernek kurma yasağı da ortadan kaldırılmaktadır. Derneklere üye olma ile ilgili özgürlüklerin genişletilmesi çerçevesinde, Dernekler Kanununun 16. maddesi değişikliğiyle, derneklere üye olamayacakların kapsamı daraltılmaktadır. Bu çerçevede, Türk Ceza Kanununun 312. maddesinden dolayı mahkum olanlara ilişkin derneklere üye olma konusundaki belli süreli yasak kalkmaktadır. Ayrıca, Dernekler Kanunu'nun 38. maddesi değişikliğiyle de, yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrencilerin öğrenci dernekleri kurma konusundaki özgürlükleri genişletilmektedir. Dernekler Kanununun 10. maddesi değişikliğiyle, birden çok ilde faaliyette bulunacak derneklerin kuruluş bildirisi ve eklerinin doğruluğu ile tüzüklerinin İçişleri Bakanlığı tarafından incelenmesinin azami süresi "doksan" günden "altmış" güne indirilerek, prosedürün hızlandırılması amaçlanmaktadır. Derneklere ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi bağlamında, Dernekler Kanununun 31. maddesi değişikliğiyle, tüm derneklere il, merkez ilçe, ilçe ve köylerde birden fazla şube açabilme imkânı getirilmekte ve şube kurucularının şubenin açılacağı yerde en az altı aydan beri ikamet etme zorunlulukları ortadan kaldırılmaktadır.

⁹³ Türkiye'de Siyasi Reform, a.g.e., s. 18.

Derneklerle ilgili özgürlüklerin genişletilmesi çerçevesinde, Medeni Kanununun 56, 64 ve 82. maddelerinde yapılan değişikliklerle, tüzel kişilerin de dernek kurabilecekleri açıkça düzenlenmekte ve bu düzenlemeye paralel olarak usul değişiklikleri gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda aynı Kanununun 66. madde değişikliğiyle de, derneğe üye olan bir kişinin dernekten çıkmak istemesi durumunda "altı ay önceden" bu talebini bildirim şartı ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca, Dernekler Kanununun 31. maddesinde şube kurucularının şubenin açılacağı yerde en az altı aydan beri ikamet etme zorunluluklarının ortadan kaldırılmasına paralel olarak, aynı hükmü içeren Medeni Kanununun 94. maddesinin ikinci fıkrası da yürürlükten kaldırılmaktadır⁹⁴.

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu ile, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacağını öngörülüyor. Söz konusu atamanın, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi halinde, Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşü alınacak. Mevcut hükme göre, MGK Genel Sekreteri Orgeneral-Oramiral rütbesindeki silahlı kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başkanı'nın inhası, Başbakan'ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun kararıyla atanacaktır⁹⁵.

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun 4 maddesi değiştirilerek, Kurulun görev alanı yeniden tanımlanmaktadır. Anılan Kanunun MGK Genel Sekreterliğinin görev ve yetkilerine ilişkin 9. ve 14. maddelerinin kaldırılması ve 13. maddesinin değiştirilmesi suretiyle, Genel Sekreterliğin işlevleri de danışma organı niteliğinde bulunan Kurulun sekreteryaya hizmetlerine uygun hale getirilmektedir. Aynı Kanunun 5. maddesi değişikliğiyle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amacıyla Kurulun "ayda bir" toplanma yerine "iki ayda bir" toplanacağı hükme bağlanmaktadır. Aynı amaçla, Cumhurbaşkanı veya Başbakanın talebi ile de Kurulun toplanabilmesi imkanı getirilmektedir. Yine aynı Kanunun 15. maddesinde yapılan değişiklikle de MGK Genel Sekreterinin atanması usulü yeniden düzenlenmekte ve Genel Sekreterlik Kurumu'nun bu Kanunda değiştirilen niteliğine uygun olarak, Genel Sekreterlik makamına atamanın doğrudan Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yapılması usulü getirilmektedir. Genelkurmay Başkanının

⁹⁴ **Türkiye'de Siyasi Reform**, a.g.e., s. 19.

⁹⁵ **Türkiye'de Siyasi Reform**, a.g.e., s. 19.

olumlu görüşünün alınması uygulaması ise atamanın Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılması durumu için öngörülmektedir. Ayrıca, "Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişileri Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istenildiğinde vermek zorundadırlar" şeklindeki 19. madde hükmü yürürlükten kaldırılmaktadır. Bu sayede, özel hukuk tüzel kişileri açısından Anayasa'nın 20. maddesinde öngörülen özel hayatın gizliliği ve 22. maddesinde düzenlenen haberleşme hürriyetinin gereklerine uyum sağlanmakta ve Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları açısından da, MGK Genel Sekreterliğinin görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesine paralel olarak, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Kanuna eklenen Geçici Madde 4 ile, Yedinci Uyum Paketi'nin yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde MGK Genel Sekreterliğine ilişkin esas ve usulleri düzenleyen yeni bir yönetmelik çıkarılması hükme bağlanmaktadır⁹⁶.

Kamu harcamalarında şeffaflığın sağlanmasına yönelik olarak, Sayıştay Kanunu'na eklenen madde ile Sayıştay denetimine tabi olup olmadığına bakılmaksızın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin talebi üzerine kamu kaynak ve imkanlarından yararlanan her türlü kurum, kuruluş, fon, işletme, şirket, kooperatif, birlik, vakıf ve dernekler ile benzeri teşekküller de dahil olmak üzere, kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili her alanda hesap ve işlemlerin Sayıştay tarafından denetlenmesine ilişkin esaslar düzenlenmektedir. Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi ile ilgili esas ve usullerin de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecek bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmakta ve Cumhurbaşkanlığı madde kapsamı dışında tutulmaktadır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine ilişkin hakların genişletilmesi bağlamında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 15 ve 16. madde değişiklikleriyle, aynı günde bir il sınırı içinde veya bir bölge valiliğine bağlı illerde birden fazla toplantı yapılmak istenmesi halinde, toplantıların bir kısmını erteleme konusundaki azami süre "otuz" günden "on" güne indirilmektedir. Aynı Kanunun 17. maddesi değişikliğiyle, belli sebeplerle toplantı yasaklama sadece "suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması" durumuyla sınırlanmakta ve bu konudaki erteleme konusundaki azami

⁹⁶ **Türkiye'de Siyasi Reform**, a.g.e., s. 19.

süre de "iki ay"dan "bir ay"a indirilmektedir. Yine aynı Kanunun 19. maddesinde yapılan değişiklikle, valilerin belli sebeplerle il veya ilçelerde bütün toplantıların yasaklama konusundaki yetkileri "suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması" durumuyla sınırlanmaktadır. Ayrıca maddede yapılan diğer değişikliklerle, erteleme ve yasaklama konusundaki azami süre de "üç ay"dan "bir ay"a indirilmektedir.

Türk Ceza Kanunu madde 159'da yapılan ilk değişiklikle "Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif" suçunu işleyenlere verilecek hapis cezasının alt sınırı "bir seneden" "altı aya" indirilmektedir. Maddede yapılan ikinci bir değişiklikle de, maddede tanımlanan eylemlerin, sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarını içermesi halinde cezayı gerektirmemesi güvence altına alınmaktadır.

Türk Ceza Kanunu 426 ve 427. maddelerde gerçekleştirilen değişikliklerle, "halkın ar ve haya duygularını inciten veya cinsi arzuları tahrik ve istismar eder nitelikte genel ahlaka aykırı" nitelikteki "basılı veya basılı olmayan eser"lerle ilgili suçların oluşumunda bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler kapsam dışına alınmaktadır. Ayrıca, suçlara ilişkin olarak düzenlenen cezalardan biri olan ilgili evrakın veya eşyanın "imha"sı hususu da madde metninden çıkarılmaktadır. Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesi değişikliğiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu alanda aradığı kriterlerin karşılanması amacıyla "şiddete başvurmaya teşvik" unsuru madde metnine dahil edilmektedir. Türk Ceza Kanunu madde 169'da yapılan değişiklikle, çete ve suç topluluklarına yardımla ilgili olarak, kişi hürriyetinin ve güvenliğinin sağlanması açısından suça ilişkin soyut kriterler ve muğlak ifadeler madde metninden çıkarılmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3'te yapılan değişiklikle, vakıfların yurtdışı faaliyetlerine ilişkin izin prosedürü kolaylaştırılmakta, konuyla ilgili olarak Bakanlar Kurulu yerine, İçişleri Bakanlığının izni esası getirilmektedir.

Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunun 2. maddesi değişikliğiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine yönelik olarak, ayrı bir bina tesis edilmeksizin, mevcut kurslarda öğrenimine imkan sağlamak amaçlanmaktadır. Maddede yapılan diğer bir değişiklikle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanmasına yönelik olarak, Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı dillerin tespitinde Milli Güvenlik Kurulunun görüşünün alınmasına ilişkin hüküm madde metninden çıkarılmaktadır.

3.4.8.Sekizinci Uyum Paketi

Sekizinci Uyum Paketi, 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilmiş ve 21 Temmuz 2004 tarih ve 5218 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Değiştirilen Kanun hükümleri şunlardır:

- Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun Madde 1
- Avukatlık Kanunu Madde 65 ve Ek 3. Madde
- Cezaların İnfazı Hakkında Kanun Madde 1, 2, 19, Ek 2, Geçici 11, Geçici 12,
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 110, 283, 305, 421
- Demiryollarının Usulü Zabıtasına Dair Nizamname Madde 1 ve 2
- Gelibolu Yarımadası Tarihî Milli Parkı Kanunu Madde 6
- Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlanı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun Madde 1
- Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu Madde 2
- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 12
- Orman Kanunu Madde 110
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 6
- Telsiz Kanunu Madde 6
- Terörle Mücadele Kanunu Madde 17
- Türk Ceza Kanunu Madde 11, 12, 13, 17 43, 47, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 70, 73, 82, 102, 112, 118, 125, 126, 127, 129, 131, 133, 136, 127,146, 147,149, 156, 285, 286, 296, 301, 302, 303, 305, 407,450, 451, 463,

•Yükseköğretim Kanunu Madde 6

•4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun madde 1 ve Geçici Madde 1

Çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerle, ölüm cezası tamamen kaldırılmış ve yerine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası getirilmiştir⁹⁷.

Yükseköğretim Kanununda yapılan değişiklikle, Yükseköğretim Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığınca bir üye seçilmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine MGK Genel Sekreterliğince aday gösterilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Telsiz Kanununda yapılan değişiklikle, MGK Genel Sekreteri Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkarılmıştır. Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanununda yapılan değişiklikle yetkili kurula MGK tarafından bir üye seçilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır⁹⁸.

Avukatlık Kanunu Madde 65/2'nin yürürlükten kaldırılması ve Ek Madde 3/2'nin değiştirilmesiyle avukatların barolardaki seçme ve seçilme haklarının önündeki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır.

3.5. AB'ye Uyum Çerçevesinde Türkiye'de Yaşanan Anayasal Dönüşüm

3.5.1. 2001 Anayasa Değişiklikleri

3 Ekim 2001 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Anayasa'nın 177 maddesinin beşte birinden çoğunda değişiklik öngören bir yasa kabul edilmiştir. Türkiye'nin AB 'ye tam üyeliğini destekleyen toplumsal mutabakata dayalı geniş tabanlı siyasi iradenin bir sonucu olan Ekim 2001 tarihli Anayasa değişiklikleri, Türkiye'nin 2001 yılı Ulusal Programında yer alan öncelikler doğrultusunda, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokrasi ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, kişi

⁹⁷ Türkiye'de Siyasi Reform, a.g.e., s. 21.

⁹⁸ Türkiye'de Siyasi Reform, a.g.e., s. 21.

hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği alanlarında yeni hüküm ve güvenceler getirmiştir.⁹⁹

•Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması

Hak ve özgürlüklerin temel rejimi bağlamında 1982 Anayasasının en çok eleştirilen yanlarından birisi, yasama organına istisnasız bütün hak ve özgürlüklerin sınırlanabilmesi yetkisini tanıyan bir “*genel sınırlama hükmü*”ne (md.13/1) yer vermiş olmasıydı. 1982 Anayasasını demokratik anayasacılıktan uzaklaştıran noktaların başında bu hüküm gelmekteydi. Çünkü böylece, “*özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna*” olduğu liberal anayasacılık geleneğine ters düşülmekte, sık tekrarlandığı biçimiyle adeta “*sınırlılık kural, özgürlük istisna haline*” dönüştürülmüş bulunmaktaydı.¹⁰⁰

2001 Anayasa değişiklikleri ile, değişiklik öncesinde Anayasa'nın 13. maddesinde sayılan genel sınırlama nedenlerinin bir kısmı, temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelere serpiştirilmiştir. "Milli güvenlik", "kamu düzeni", "genel sağlık", "genel ahlak", "kamu güvenliği", "Cumhuriyetin temel nitelikleri", "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" şeklindeki genel nedenler, hak ve özgürlüklerin ilgili oldukları maddelere yeni sınırlama nedenleri olarak eklenmiştir. Dolayısıyla sınırlamanın düzenlenme biçiminin değiştirilmiş olması sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁰¹

•Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması

Anayasanın 14. maddesinde yapılan değişiklikle üç yenilik getirilmiştir: Bunlardan birincisi, temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılma halleri olarak eski metinde yer alan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak” dışındaki bütün kötüye kullanılma şekilleri madde metninden çıkarılmış; bunların

⁹⁹Türkiye’de Siyasi Reform s 4 .

¹⁰⁰ TANÖR, Bülent., **İki Anayasa 1961-1982**, 2. Tıpkı Baskı, Beta yay., İstanbul 1991, s.135.

¹⁰¹ EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., **2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut, Anayasa Yargısı-19**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Antalya, 2002, s. 155.

yerine, “insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan kaldırmak” ifadesine yer verilmiştir. İkinci değişiklik ise, maddenin eski halinde var olan ve hukuksal niteliği muğlak bir kavram olan “amaç” ibaresi yerine “faaliyet” ibaresinin getirilmesidir. Son olarak, madde metnine yapılan bir eklemeye, devletin de tıpkı kişiler gibi temel hak ve özgürlükleri kötüye kullanabileceği kabul edilmiş ve böylelikle devlet de kötüye kullanmama yükümlülüğü altına sokulmuştur¹⁰².

14. madde metninde yapılan değişiklikte temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılma hallerinin sayıca azaltılmış olması ve devletin de bu hususta yükümlülük altına sokulmuş olması olumlu bir gelişmedir. Maddenin yeni hali, muadili olan AİHS’in 17. maddesine yaklaşmıştır. Ancak, bu maddede yapılan değişiklik içerisinde ihtiyatla karşılanması gereken iki husus vardır: Kötüye kullanılma hallerine “laik cumhuriyet” kavramının eklenmesi ve değişiklik teklifinde yer alan “eylemler” ifadesi yerine “faaliyetler” teriminin tercih edilmesidir. Dolayısıyla, bu madde son haliyle dahi, birey karşısında devleti koruma işlevini sürdürmektedir¹⁰³.

• Kişi özgürlüğü ve Güvenliği

Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin düzenlendiği 19. maddenin 5' . Fıkrasında ki "Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok on beş gün içinde hakim önüne çıkarılır...." hükmündeki "on beş gün", "dört gün" olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin temel dayanağını; AİHS çerçevesinde Sözleşme, organlarının uzun gözaltı, süresi konusunda; Türkiye'den yapılan bireysel başvurular üzerine Sözleşme'nin kişi güvenliğini öngören 5. maddesinin ihlal edildiği yönünde verdikleri kararlar oluşturmaktadır. Anayasanın 19. maddesinin 6. fıkrasında daki değişiklikle, istisnasız bir şekilde, “kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir” hükmüne yer verilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰² ERDEM: A.g.m., s. 161.

¹⁰³ EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., 2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin..., s. 165.

¹⁰⁴ YOKUŞ., a.g.m., s. 216 .

• Özel Hayatın Gizliliği

Anayasa'nın özel hayatın gizliliği ve korunması ile ilgili 20.maddesinin ilk fıkrasındaki "...özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz" hükmünü izleyen "Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar, saklıdır" hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Özel hayatın gizliliği ile ilgili 20. maddede yapılan bu yenilik hak ve hürriyetle ilgili özel sınırların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ki esas çerçevesinde açık olarak belirlendiği olumlu bir değişikliktir. Bu değişiklik ile birlikte hakim kararı olmaksızın kişilerin evinde eşya üzerinde arama yapılması ve bir kısım eşyalara el konulması halinde yetkili merci tarafından alınan bu kararların yirmi dört saat içinde hakim onayına sunulacağı, aksi takdirde el koymanın kendiliğinden ortadan kalkacağı hükmü getirilmiştir.¹⁰⁵

• Konut Dokunulmazlığı

Anayasanın 21. maddesinde yapılan bu değişiklik konut dokunulmazlığı sınırlamasında ki özel haller, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi çerçevesinde yeniden düzenlenerek özellikle konuta girme, arama yapma ve eşyaya el koymada yazılı emir şartı aranması hususlarında olumlu yenilikler getirmiştir.

• Haberleşme Özgürlüğü

Haberleşmenin gizliliğiyle ilgili olarak Anayasanın 22. maddesinde yapılan değişiklik yetkili merci kararının 24 saat içerisinde hakim onayına sunulmasını, hakim 48 saat içerisinde kararını açıklamasını, halde gizliliğin ve engellenme ile ilgili kararın kendiliğinden ortadan kalkmasını hükme bağlamaktadır.

¹⁰⁵ http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_vargisi/anyarg19/gokce.pdf.

• Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü

Yerleşme ve seyahat özgürlüğünün düzenlendiği Anayasa'nın 23.maddesinin 4. fıkrasındaki"... vatandaşın "yurt dışına çıkma 'hürriyeti, - ülkenin ekonomik durumu," vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir" hükmünden "ülkenin ekonomik durumu" ibaresi çıkarılmıştır.¹⁰⁶

• Düşüncesi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü

Düşüncesi açıklama özgürlüğünün düzenlendiği 26. maddede ve basın özgürlüğünün düzenlendiği 28. maddede yapılan değişikliklerle; “dil yasağı” kaldırılmıştır. Böylece, gerek düşüncesi açıklama ve gerekse basın özgürlüğü bakımından “dil yasağı” getiren bir yasanın çıkarılma olasılığı ortadan kaldırılmıştır¹⁰⁷.

Anayasanın 26. maddesinde gerçekleştirilen değişikliklerden biri de, ilgili maddenin ikinci fıkrasına “bu hürriyetlerin kullanılması” ibaresinden sonra gelmek üzere, “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması” ibarelerinin eklenmiş olmasıdır. Getirilen bu yeni sınırlama sebepleriyle birlikte değerlendirildiğinde, 13. maddedeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılmış olmasının düşüncesi açıklama özgürlüğü açısından bir güvence oluşturmayacağı anlaşılmaktadır.

“Düşüncesi açıklama özgürlüğüyle ilintili olan bir başka değişiklik, Anayasanın Başlangıç kısmında yapılan değişikliktir. “Anayasanın Başlangıç kısmının beşinci paragrafın hemen başında geçen “hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibaresi, Partilerarası Uzlaşma Komisyonunun hazırlamış olduğu pakette “hiçbir eylemin” şeklinde değiştirilmesi öngörülmüş iken, kesinleşen metinde “hiçbir faaliyetin” şeklinde kabul edilmiştir. Uzlaşma Komisyonunun teklifi kabul edilmiş olsaydı, düşünce suçu anlayışı daraltılmış olacak ve bu paragrafta yer alan “Türk milli menfaatleri”, “Türklüğün tarihi ve manevi değerleri” ve “Atatürk medeniyetçiliği” gibi keyfi yorumlara yol açabilecek nitelikte olan değerler karşısında düşünce açıklamaları korunmuş olacaktır. Oysa,

¹⁰⁶ YOKUŞ, Sevtap., Age ,İÜHFİM, C.LXI,2003 s 216.

¹⁰⁷ ERDEM, Agm, s. 163.

kesinleşen metinle, “eylemler” yerine “faaliyetler” sözcüğünün tercih edilmiş ve böylece resmi ideolojiyle ters düşen düşünce açıklamaları korumasız bırakılmıştır”¹⁰⁸.

•Basın Özgürlüğü

Anayasa'nın 28.maddesinden 'kanunla yasaklanmış bir dilde yayın yapılamaz' hükmü tümüyle kaldırılarak 26. maddedeki değişikliğe paralel olarak bu konuda anayasal güvence sağlanmıştır.

•Dernek Özgürlüğü

Anayasanın 33. maddesinde yapılan değişiklikle dernek kurma hürriyeti yeniden düzenlenmekte, dernek kuruluşlarını kolaylaştırıcı hükümler getirilmektedir.¹⁰⁹

Dernek kurma özgürlüğü bakımından 2001 Anayasa değişikliği ile temel bir dönüşüme gidilmiş ve önbildirim rejiminden önleyici rejime geçilmiştir. Önbildirim yoluyla dernekler üzerinde, yönetim makamlarınca inceleme yetkisi veren¹¹⁰ Anayasa'nın 33.maddesinin 2.fıkrası ("Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur") yürürlükten kaldırılmıştır.¹¹¹

•Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin Anayasa'nın .40.maddesine eklenen 2.fıkra hükmüne göre; "Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yollar ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır. "Bu hükmün etkili uygulamasının sağlanması, kesin olarak, Anayasa altı düzenlemelerle olanaklıdır. Yönetim birimlerinde, Anayasal hükümlerin doğrudan uygulanma olanağı bulmadığı

¹⁰⁸ ERDEM, Agm, s. 163.

¹⁰⁹ http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/gokce.pdf.

¹¹⁰ EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., Age, s.167.

¹¹¹ YOKUŞ, Sevtap., Age, İÜHF, C.LXI,2003 s 217-218

göz önünde bulundurulduğunda, bu hükmün, uygulanmasının ancak, doğrudan uygulamaya yönelik düzenlemelerle işlerlik kazanabileceği kabul edilecektir.¹¹²

•Siyasi Parti Özgürlüğü

2001 Anayasa değişikliğiyle siyasi parti özgürlüğüne ilişkin önemli değişikliklere imza atılmıştır. Anayasanın 69. maddesinde yapılan değişiklikle, siyasi partilerin hangi hallerde 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerin “odağı” haline geleceği belirlenmiştir. Yeni düzenlemeyle odaklaşma olgusu iki aşamalı olarak düzenlenmiştir. İlk aşamada partili üyelerle üst kademe parti organ ya da mercileri arasında bir ayırım yapılmış ve odaklaşma için üyelerin siyasal partiler için öngörülmuş olan yasak fiilleri yoğun bir biçimde işlemesi ve bunun partinin üst kademe organlarınca zımnen ya da açıkça benimsenmesi aranmıştır¹¹³. İkinci aşamada ise, bu fiillerin doğrudan doğruya üst kademe organlarınca kararlılık içinde işlenmesi yeterli bulunmuştur¹¹⁴.

Esas itibariyle, odak olmanın kriterleri daha önce yasal düzeyde 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda düzenlenmişti. Ancak Anayasa Mahkemesi, ilgili yasa hükmünü tam iki kez iptal etmiştir. Bunun üzerine, iptal edilen yasa hükmüne “genel başkan” ifadesi eklenerek, söz konusu hüküm anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Anayasanın 69. maddesinde yapılan bir başka değişiklikle, siyasi partiler hakkında kapatma yerine başka yaptırımlar öngörülebileceği kabul edilmiştir. Değişikliğe göre, “Anayasa Mahkemesi... temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir” (m.69/7). Bu düzenlemeyle, Venedik Komisyonunun önerilerine uyum sağlanmış olmaktadır¹¹⁵.

¹¹² YOKUŞ, Sevtap., Age, İÜHF, C.LXI, 2003 s 221

¹¹³ ERDEM, Agm, s. 165.

¹¹⁴ SAĞLAM, Fazıl: “Anayasa Sorunlarına Güncel Bakış”, **Anayasa ve Uyum Yasaları (13-14 Aralık 2002) Açık Oturum Tutanakları**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2003, s.59.

¹¹⁵ HAKYEMEZ, Yusuf Şevki: “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı-19**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Antalya, 2002, s.564.

Siyasi parti özgürlüğüne ilişkin getirilen bir başka yenilik, Anayasa Mahkemesinin çalışma ve yargılama usulünü düzenleyen Anayasanın 149. maddesinde yapılan bir değişiklikle, Anayasa Mahkemesinin siyasi partiler hakkında kapatma kararı verebilmesi için gerekli olan salt çoğunluk oyu yerine, beşte üç oy çokluğu koşulu getirilmiştir.

3.5.2. 2004 Anayasa Değişiklikleri

7 Mayıs 2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Anayasa'da değişiklikler öngören 5170 sayılı kanun kabul edilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, Anayasa yürürlüğe girdiği günden itibaren tam 9 kez değiştirilmiş oldu. Bu değişiklikler, 1987, 1993, 1995, 1999, 2001, 2002 ve 2004 yıllarında yapılmıştır.

Söz konusu kanun kapsamında, anayasada kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu belirtilmekte ve devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü kılınmaktadır. Bu değişiklikle kadın-erkek eşitliği daha da güçlendirilmiştir. Ölüm cezası her koşulda kaldırılmış, ölüm cezasına atıf yapılan bütün maddelerde değişiklik yapılmış ve ölüm cezası ibaresi madde metinlerinden çıkarılmıştır.¹¹⁶ Basın araçlarının korunması maddesi yeniden düzenlenerek "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz." şeklinde değiştirilmiştir. "Yükseköğretim Üst Kuruluşları" başlıklı 131. maddesi değiştirilmiştir. Madde metninde geçen "Genelkurmay Başkanlığı" ibaresi kaldırılarak, Yüksek Öğretim Kurulu'ndan Genel Kurmay Başkanlığınca seçilen üye çıkarılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili madde yürürlükte kaldırılmakta, silahlı kuvvetlerin ellerinde bulunan Devlet mallarının TBMM adına denetlenmesinde gizlilik esası ortadan kaldırılmaktadır.

Bunlardan en önemli değişiklikler şüphesiz, milletlerarası antlaşmalar,kadın erkek eşitliğinin Anayasada yer alması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasıdır.

¹¹⁶ **Türkiye'de Siyasi Reform**, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007, s 4

2004'te gerçekleştirilen en önemli değişikliklerden biriyle Anayasanın 90 ıncı maddesinin son fıkrasına şu cümle eklenmiştir: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."

Türk hukukunda milletlerarası antlaşmaların yeri konusunda bir çok tartışma yapılmıştır. Hakim olan görüş ise, Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasında yer alan hükümden "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir" hareketle, milletlerarası antlaşmaların Türk normlar hiyerarşisinde kanun düzeyinde yer aldığıdır. Ancak doktrinde bazı yazarlarca, insan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerin özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin özel bir durumunun olduğu ve kanunlardan üstün tutulması gerektiği yolunda görüşler mevcuttur.¹¹⁷

Bu görüşlere göre, insan haklarına ilişkin sözleşmeler özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi niteliği gereği diğer sözleşmelerden farklı bir özellik taşımaktadır. "AİHS özellikleri itibariyle, Sözleşme organları içtihadına uyulmasını zorunlu kılan, hatta Sözleşmeci tarafa gerekiyorsa uygunluğu anayasa değişikliği yoluyla sağlama ödevi altına sokan bir metindir. Taraf ülkeler Sözleşme Hukukuna iç hukuklarını uydurma amacıyla sürekli bir gözden geçirme ödevi altındadırlar."¹¹⁸

Ayrıca bazı yazarlara göre, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin kanunlardan üstün ve anayasal değerde olduğu sonucuna anayasanın 15. maddesinden ulaşmak mümkündür. Bu görüşe göre, "Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya

¹¹⁷ BATUM, Süheyl., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul, s. 31; , Mümtaz SOYSAL, "Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler", Anayasa Yargısı 2, Ankara, 1996, s. 16- 17 ; Tekin AKILLIOĞLU, "Uluslararası İnsan Hakları Kurallarının İç Hukukta Yeri ve Değeri", Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul, 1992, s. 51; Yavuz ATAR, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, 2002, s. 374; Bülent, TANÖR, - Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2001, s. 478; Necmi, YÜZBAŞIOĞLU, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, 1993, s. 52 v.

¹¹⁸ TEZİÇ, Erdoğan., **Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2003, s. 11-12.

tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir". Savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde bile temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının tamamen veya kısmen durdurulmasına ancak milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla izin verildiğine göre, bunun olağan zamanlarda evleviyetle geçerli olması gerekir. Dolayısıyla, bu yorum kabul edilirse ulusal üstü insan hakları hukukunun iç hukukta anayasal değere sahip olduğu görüşüne pozitif bir dayanak sağlanmış olacaktır.¹¹⁹

Görüldüğü gibi, insan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerin iç hukuk bakımından üstünlüğünü kabul eden görüşler, haklı olarak bu sözleşmelerin kanunlardan üstün ve anayasal değerde olması gerektiğini ifade etmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu değişikliğe göre, milletlerarası antlaşmaların, kanunlardan üstün olduğu tek nokta, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalardır. Diğer konulardaki antlaşmalar bakımından üstünlük söz konusu değildir. Bu milletlerarası antlaşmaların, Türk normlar hiyerarşisinde kanunlardan üstü bir değere, dolayısıyla işlevsel olarak anayasal değere sahip olması anlamına gelmektedir.¹²⁰

Bu değişiklik milletlerarası antlaşmaların anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı ile ilgili bir hüküm içermemektedir. Anayasa da 2001 yılında yapılan değişiklikler ve mevcut bu değişiklikler, Avrupa Birliği uyum sürecinde 1982 Anayasasında yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler yapılırken gözönünde bulundurulmuş temel düzenlemelerden birisi de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. Ülkemiz Avrupa İnsan Hakları sözleşmesini onaylamakla bu sözleşmede yazılı hak ve hürriyetleri kendi vatandaşlarına tanıma ve bu sözleşme doğrultusunda iç hukukunda gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğü altına girmiştir.¹²¹

"Anayasada gerçekleştirilen bu son revizyonda iki değişiklik büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, sivil-asker ilişkilerinde anayasal düzeyde ve buna eşlik eden uyum yasalarıyla atılmış olan olumlu adımları tamamlayıcı nitelikte olan bir değişikliktir. Askerin sistem içerisindeki ayrıcalıklı konumlarından birini oluşturan ve Anayasanın değişiklik öncesi 160. maddesinin son fıkrasında yer alan şu hüküm

¹¹⁹ ATAR, Yavuz., **Türk Anayasa Hukuku**, Konya,2002, s. 374- 375.

¹²⁰GÖZLER, Kemal., <http://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm> (21.5.2004) ,

¹²¹ TUNÇ, Hasan., "2001 Değişiklikleri Çerçevesinde Milli Güvenlik ve İnsan Hakları İlişkisi", **G. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Haziran- Aralık 1999, C:III, Sayı:1-2, s. 194-201.

yürürlükten kaldırılmıştır: “Silahlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir”. Bu hükmün ilga edilmesiyle, Sayıştay’ın TSK’yu denetlemesinin önündeki anayasal engel ortadan kaldırılmış olmaktadır. Esas itibariyle, Sayıştay Kanunu’nda bu yönde değişiklik daha önce gerçekleştirilmişti¹²². Ancak, Sayıştay Kanunu’nda yapılan daha önceki değişiklikle “gizlilik esası” kabul edilmiş, denetime ilişkin düzenlemenin yasa yerine bir yönetmelikle yapılması hükme bağlanmıştır (Ek Madde 12/2) Oysa bu değişiklikle, Anayasal düzeyde aleniyet ilkesi ve olağan denetim mekanizmasının önü tümüyle açılmış ve böylelikle bu alana ilişkin daha ileri bir adım atılmıştır”¹²³.

3.5.3. 2010 Anayasa Değişikliği Paketi

12 Eylül 2010’da halk oylamasına sunularak kabul edilip yürürlüğe giren yeni anayasa değişiklikleri, mevcut Anayasada köklü bir reform öngörmektedir.

Anayasanın 10. maddesinde yapılan bu değişiklikle 'pozitif ayrımcılık' kavramı Anayasaya girdi. Maddede yer alan 'Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür' ibaresine 'Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz' cümlesi ile 'Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz' fıkrası eklendi. Bu maddenin, insan hakları açısından olumlu ve önemli bir ileri adım olduğunu, sosyal devletin gereklerine uygun olduğunu ve dezavantajlı grupların hepsine olmasa bile, en azından bazılarında pozitif ayrımcılık yapılmasının önünü açtığını vurgulamak gerekmektedir¹²⁴.

Anayasanın 20. maddesinde gerçekleştirilen önemli bir değişiklikle kişisel verilerin gizliliği konusunda önemli bir adım atıldı. Fişlemeye karşı anayasal bir önlem getirildi. Buna göre herkes, kişisel verilerin korunmasını isteyebilecek. Bu hak ile

¹²² 30.7.2003 tarih ve 4963 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” için bkz. **Resmi Gazete**, 7.8.2003-25192.

¹²³ ERDEM, Fazıl Hüsnü: “1982 Anayasasının Serüveni”, **HFSA**, Sayı 15, s. 170.

¹²⁴ ENSAROĞLU, Yılmaz: **İnsan Hakları ve Demokratikleşme Bağlamında Yeni Anayasa Paketi**, SETA Analiz Raporu, Ankara, 2010, s. 11.

kişiler kendisiyle ilgili veriler hakkında bilgilendirilebilecek, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını da öğrenebilecektir.

Askerlik veya vergi borcu nedeniyle yurtdışına çıkış yasağı konmayacak. Buna göre, vatandaşın yurtdışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması sebebiyle hakim kararına bağlı olarak sınırlanabilecektir. (Madde 23). Böylece seyahat hakkının idare işlemlerle sınırlanması yasaklanmış ve bu hakkın hakim kararı olmadıkça sınırlanma olasılığı tümden ortadan kalkmıştır¹²⁵.

Sendikal özgürlüklere ilişkin bir dizi değişiklik gerçekleştirildi. Bu bağlamda; işçilerin, aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olabilmelerine imkân tanındı ve böylece Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın ilgili sözleşmesine aykırı olan anayasanın hükmü kaldırılmış oldu. (Madde 51). Ayrıca Anayasa giren yeni hükümlerle, memur ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme yapma hakkı getirildi. (Madde 53). Siyasi grev, lokavt, dayanışma grevi, genel grev, işi yavaşlatma ve direniş yasağı kaldırıldı. İşyerindeki grev zararını sendika ödemesi usulüne son verildi. Grev ve lokavt hakkına sınırlamalar getiren, Anayasanın 54. maddesinin üçüncü ve yedinci fıkraları yürürlükten kaldırıldı (Madde 54).

Anayasanın 74. maddesiyle, Kamu Denetçiliği Kurumu (ombudsman) oluşturuldu. Kurum, TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak kurulacak ve idarenin işleyişi ile ilgili şikayetleri inceleyecek. Kamu baş denetçisi, TBMM tarafından gizli oyla ve 4 yıl için seçilecek. Bu değişiklik, paketin beklide en önemli düzenlemelerinden biridir. Çünkü Türkiye'de toplumun hemen her kesimi, kamu idaresinin hukuka ve hakkaniyete uygun işlemediğine inanıyor¹²⁶.

Anayasanın 84. maddesinde yapılan değişiklikle, partisi kapatıldığı için yasaklanan isimlerin artık milletvekilliği düşmeyecek. Siyasi parti özgürlüğü açısından olumlu bir adım olmuştur.

¹²⁵ YAZICI, Serap: **12 Eylülde Halkoyuna Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Ne Tür Yenilikler İçermektedir?**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 3.

¹²⁶ YAZICI, Age, s. 6.

2010 değişiklik paketinde hak arama özgürlüğünü güçlendiren değişiklikler gerçekleştirildi. Buna göre, YAŞ'ın TSK ile ilişik kesme kararları (Madde 125), HSYK'nın meslekten men kararı (m. 159) ile bütün disiplin kararları yargı denetimine açılmıştır (Madde 129).

Anayasanın 145. maddesinde yapılan değişiklikle, askeri mahkemelerin görev alanı kısmen daraltıldı. Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askeri mahkemelerde yargılanamayacağı hüküm altına alındı. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görüleceği ifade edildi. Bu maddede öngörülen değişikliklerle, askerî mahkemelerin görev alanı bir ölçüde daraltılmakta ve darbeye teşebbüs suçları sivil yargı alanına alınarak sivillere kesin bir anayasal güvence getirilmektedir. Öte yandan, askerî hâkimler, subay statüsünün getirdiği güvencesizliklerin dışına çıkarılmaktadır¹²⁷.

Askeri yargıya ilişik gerçekleştirilen bir başka değişiklikle, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerinin disiplin ve özlük işlerinde askerlik hizmetinin gereklerine bakılmayacak. Bunun için hakimlik teminatı esasları dikkate alınacaktır. (Madde 156, 157).

Son anayasa değişiklik paketiyle anayasa yargısına ilişik önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 11'den 17'ye çıkartıldı. TBMM, 3 üyeyi seçecek. Cumhurbaşkanı, 4 üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hakim ve savcılar ile en az 5 yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından doğrudan atayacak. 10 üyeyi de Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve YÖK'ün adayları içinden Cumhurbaşkanı atayacak. (Madde 146) Anayasa Mahkemesi üyeliği için 12 yıllık bir süre öngörüldü ve bir kimsenin ikinci defa üye seçilmesini de yasaklamaktadır.(Madde 147). Bu düzenlemenin, Mahkeme'nin kendini yenilemesi ve gelişmelere ayak uydurabilmesi açısından gerekli bir değişiklik olduğu açıktır¹²⁸.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı tanındı. Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanı da

¹²⁷ KARDAŞ, Ümit: "Neden Yetmez, Neden Evet 2", **Zaman**, 25 Temmuz 2010.

¹²⁸ ENSAROĞLU, Age, s. 46.

görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanmaları kabul edildi. Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilecek. Genel Kurul'un yeniden inceleme sonucu verdiği kararlar kesin olacaktır. (Madde 148). Anayasa Mahkemesi, anayasa iptalleri ve partilerin kapatılmasına, en az 12 üyenin oyuyla karar verecek. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturabilecek. Anayasa değişikliğinde iptale, siyasi partilerin kapatılmasına ya da devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için üye tam sayısının üçte ikisinin oyu aranacak. (Madde 149)

Yeni paketiyle birlikte Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun düzenlendiği 159. madde bu madde neredeyse tamamen yeniden yazılmıştır. Yapılan değişiklikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Üye sayısı 7 asıl, 3 yedek üyeden 22 asıl, 12 yedek üyeye çıkarılmaktadır.
- Üç daire kurulmaktadır.
- Mevcut düzenlemeye göre, Kurul üyelerinin tamamı, Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca belirlenen adaylar arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Yeni düzenlemeye göre ise, dört asıl üye, hukukçu öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından; üç asıl ve üç yedek üye Yargıtay Genel Kurulunca; iki asıl ve iki yedek üye Danıştay Genel Kurulunca; bir asıl ve bir yedek üye Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca; yedi asıl ve dört yedek üye birinci sınıf adli yargı hâkim ve savcılarınca; üç asıl ve iki yedek üye de birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilecektir.
- Adalet Bakanının ve Müsteşarın kurul üyeliği devam etmekle birlikte, Kurul Başkanı olan Bakanın dairelerin çalışmasına katılmayacağı hükme bağlanmaktadır.
- Hâkim ve savcılarının denetlenmesi, haklarındaki inceleme ve soruşturma işlemleri, Kurul müfettişlerine ya da Kurul tarafından daha kıdemli hâkim veya savcılara yaptırılacaktır.
- Kurul'un meslekten çıkarma cezasına ilişkin kararları yargı denetimine açılmaktadır.
- Kurul'a bağlı Genel Sekreterlik kurulmaktadır.

159. Maddenin geri kalan kısmı, yeni üyelerin seçimleriyle, HSYK'nın çalışma esas ve usullerini düzenlemektedir. Yukarıda özetlenen değişikliklere bakıldığında, yapılan düzenlemenin, hâkim ve savcılarının idari mekanizmalarının demokratikleşmesi,

tabana yayılarak çoğulculuğu açısından olağanüstü ölçüde önemli olduğu görülmektedir. Hâkimlik teminatı açısından, hâkimlerin tayin, terfi, nakil, denetim ve disiplin gibi özlük işlerinin, ne tür bir organ ya da kurul tarafından yapılacağı büyük önem taşımaktadır¹²⁹.

Anayasanın 166. maddesine bir fıkra eklenerek, Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasal kurum haline getirildi. Konsey, ekonomiye ilişkin konularda hükümete danışmanlık yapacaktır.

12 Eylül 1980 darbecileriyle o dönem görev yapan hükümet üyeleri ve darbe dönemi işlemlerine karşı davalar açılabilmesi kabul edildi (Geçici Madde 15). Bu yenilikle, 12 Eylül dönemindeki Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ile bu dönemde kurulan hükümetler ve Danışma Meclisi'nde görev alanların yargılanmasını önleyen geçici 15. maddesi yürürlükten kaldırıldı.

3.5.4. AB'ye Üyelik ve Uyum Sürecine Genel Bakış:

Türkiye'nin 1959'da AET'ye üyelik başvurusu ile başlayan Avrupa'ya yakınlaşma süreci 2005'ten sonra yavaşlama eğilimine girmiştir. Görüşler çeşitli nedenlerle 2005 ten sonra bir duraklama olduğu yönünde birleşmektedir. AB'ye tam üyelik sürecinin 1999'da Helsinki zirvesiyle başlamasının devamında ciddi bir dönüşüme giren Türkiye tam üyeliğe en çok 2004'te ki genişlemede yaklaşmış ancak müzakerelerin ertelenmesiyle tekrar beklemeye alınmıştır. 2004'te AB 'ye katılan ülkelerin genel ekonomik yapısına bakıldığında Türkiye ile ilgili sorunun ekonomiye dayalı olduğu söylenemez. 2004 öncesinde sadece Türkiye'de değil Avrupa'da da çok büyük bir heyecan vardı. Avrupa Komisyonu'ndaki Türkiye oylaması önemli bir zirveyi sembolize ediyor. Ama müzakerelerin başlaması bazı gerçekleri ortaya çıkardı.

2005'ten itibaren, AB konusu adeta gündemden düşmüştür. Bunda Avrupa'da değişen siyasi konjonktürün etkisi olduğu tartışmasızdır. Diğer taraftan, süreç içinde, Türk kamuoyunun AB'ye yönelik kuşku artmış ve üyelik sürecine verdiği destek giderek düşmüştür. Türk kamuoyundaki isteksizliğe ilaveten Almanya'dan sonra

¹²⁹ ENSAROĞLU, Age, s. 50.

Fransa'da da muhafazakar ve Türkiye'nin üyeliğine açıkça karşı çıkan bir liderin iktidara gelmesiyle Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri yeniden zor bir döneme girmiştir¹³⁰

İki taraf içinde ortaya çıkan gerçek, iki tarafın birbirini hazmetmesinin zorluğunun farkına varmasıdır. Türkiye, AB için kolay hazmedilebilir bir ülke değil, aynı şekilde AB'nin Türkiye'den beklentileri de kolay uygulanır şeyler değil. 1999-2004 süreci ile 2005-2010 sürecini karşılaştırdığınız zaman ve son bir seneyi çıkarırsanız AB ile ilişkilerde Türkiye duraklama döneminde idi bir bakıma. Türkiye son 3-4 yıl içinde sürekli iç gündemiyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu Türkiye için zor bir süreçti, bunu görüyor AB. Düşünsenize 2007'den 2009'a kadar hükümetin eli ayağı bağlandı. 2005 yılından 2009 yılı Ocak ayına kadar Başbakan Erdoğan Brüksel'e gitmedi.¹³¹

Türkiye'nin tam üyeliği Avrupa Birliği'ne kültürel, jeostratejik ve ekonomik açılardan birçok avantaj sağlıyor. Ancak tam üyelik müzakerelerinin başlamasından bir yıl sonra belirtilen bu avantajların giderek etkisini kaybetmekte olduğu ve bunların yerini karşılıklı eleştirilerin aldığı görülüyor. Avrupa Birliği Türk hükümetini siyasi reformlar alanında gerekli ilerlemeleri kaydetmemekle ve Kıbrıs sorununda yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçluyor. Bu durum, Ankara'nın Türk liman ve havaalanlarını Kıbrıs Rum gemi ve uçaklarına açma konusunda direnmesi dolayısıyla Türkiye tam üyelik müzakerelerinin askıya alınması ile tehdit ediliyor¹³² şeklinde yorumlanmaktadır.

AB perspektifinden bakıldığında Türkiye 3 Ekim 2005'te müzakere süreci başladıktan sonra reformlara ciddi anlamda eğilmemiştir. Türkiye 1999 yılına kadar bu anlamda ciddi adımlar atmamıştır. 1999'dan 2004'e kadar ise Türkiye çıkarmış olduğu uyum paketleriyle imajını ve durumunu olumlu yönde değiştirmiştir. Bir başka deyişle reform süreci 1999'da başladı, 2002'de ise tek başına iktidardan sonra biraz daha ivme kazanmış oldu. Ancak bu reform süreci aynı hızda devam ettirilememiştir. Sözgelimi dokunulmazlıklar kalkmamış, seçim barajı ve seçim sistemi düzenlenmemiştir 2005'ten sonra ciddi bir güvensizlik ve yavaşlama ortamına girilmiş, Türkiye de kamuoyunda da Avrupa Birliği'ne karşı bir güvensizlik oluşmuştur. Diğer taraftan AB ciddi bir

¹³⁰ http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/meclis_konusmalari_23-05-07.aspx

¹³¹ <http://yenisafak.com.tr/Roportaj/?i=288004>

¹³² <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/04798.pdf>

dönemeç ve anayasal krize girmiştir. Lizbon Anlaşması'nın bir bir Avrupa ülkeleri tarafından red edilmesi ciddi bir krize yol açmıştır. Bunun hemen ardından bu sefer AB küresel bir krizle yüzleşmek zorunda kaldı. Bu krizde ise günah keçisi ilân edilenler; yabancılar, göçmenler ve ötekileştirilenler oldu. Somut anlamda ise Türkler oldu. Yani Avrupa ülkelerindeki hükümetler ekonomik kriz ile mücadele edemeyince, suççu kolaycılığa kaçarak göçmenlere yıkmaya çalıştı.¹³³

Bir diğer nokta ise AB'nin bir kültür ve din birliği olduğu görüşüdür. Bu görüşte birliğin merkezinin Brüksel mi Vatikan mı olduğu tartışmalarını tetiklemektedir. AB'nin iki tarafı var. Biri Hıristiyan Demokrat ağırlıklı bir Avrupa. Bir de sosyal demokrat ya da yeşil diyebileceğimiz, daha evrensel değerlere atıfta bulunan bir Avrupa. AB'nin bir Hıristiyan birliği olduğu görüşü dikkate alınırca bu birliği içinde Türkiye'ye yer olması düşünülemez. ancak diğer görüş AB'nin insan hakları, hoşgörü gibi evrensel değerlerine atıf yapmaktadır Bu görüş Kopenhag kriterlerinin esas alındığını savunmaktadır ve bu kriterlerin arasında din yer almamaktadır. O yüzden de Türkiye'nin AB içerisinde yer almasını onaylıyor. Bugün Avrupa'nın Fransa, Almanya, Avusturya gibi önemli ülkelerinde bu Hıristiyan değerlere atıf yapan liderler karar alıcı mekanizmaların başında olduğu için, Türkiye karşıtlığı bugün daha çok ön planda. Ama Avrupa Komisyonu'na bakarsanız, evrensel değerleri savunan, Kopenhag kriterlerini önceleyen bir yapı ön planda olduğu için daha farklı bir tablo görürsünüz. Türkiye bu anlamda arada sıkışmış durumdadır.¹³⁴

Ancak tüm bu duraklama sürecine ve ikilemlere rağmen AB'nin sağlayacağı avantajlar, fırsatlar diğer bir deyişle AB reçetesi Türkiye için en iyi alternatiftir. Bu açıdan Türkiye'nin reform sürecine ara vermeden devam etmesi ve Avrupa Birliğini Türkiye'nin AB yük oluşturacak bir ülke olarak değil yük alabilecek bir ülke olarak görmeye ikna etmesi gerekmektedir.

¹³³ <http://www.abanaliz.com/haberdetay.asp?ID=124>.

¹³⁴ <http://www.abanaliz.com/haberdetay.asp?ID=124>

SONUÇ VE ÖNERİLER

AB süreci, Avrupa’da ekonomik birlik olmadan siyasi birlik olamayacağı anlayışından yola çıkılarak, altı devlet tarafından AKÇT, AAET AET ile başlatılmıştır. Daha sonraki gelişmeler olumlu sonuçlanmış ve tüm Avrupa’da yer alan devletlerin katılmak istedikleri dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden birisi ortaya çıkmıştır. Ekonomik bütünleşme süreci tamamlanmış, siyasi bütünleşme yolunda önemli adımlar atılmaktadır. Soğuk savaş sonrasında, doğu bloğundan kopan Merkezi ve Doğu Avrupa Devletlerine Lüksemburg Zirvesi ile açılan yol önce 25 üyeli daha sonra 27 üyeli AB dünyanın süper gücü olmaya doğru gitmektedir.

Türkiye, “Kültürel yozlaşma”, “Milli kimliğin zayıflaması” ile ilgili endişelere karşın AB’ye tam üyelik konusunda önemli adımlar atmıştır. 2004 yılına kadar daha sık yapılan görüşmeler, AB’nin 2004 Mayıs’ında 10 ülkeyi daha bünyesine kattığı genişleme sürecinde Türkiye ile müzakereleri daha sonra ki bir tarihe ertelemesi sonrasında bir yavaşlama sürecine girse de AB ye uyum sürecinde ekonomik ve siyasi politikalar yürütmeye devam edilmiştir.

Ekonomik boyutu ile Maastrich ve Kopenhag kriterleri doğrultusunda yaşanan gelişmelerin bazı kriterlerde istenen sonucu tam olarak sağlamasa da genel olarak iyiye gidiş olduğu aşikârdır. Kamu borçları, 2001 Şubat ayında yaşanan krizle birlikte uygulanan sıkı maliye politikaları sayesinde zaman içinde başarılı bir şekilde azalmaktadır. AB üye birçok ülkeden (İtalya, Yunanistan, Belçika gibi) bu noktada başarılı bir performans sağladığını söyleyebiliriz. Bütçe açığı konusunda da 2001’den bu yana olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye’yi Ekonomik büyüme açısından değerlendirdiğimiz zaman ise; 2001 yılında yaşanan krizin sonucundaki küçülme hariç, devamlı olarak yüksek bir büyüme yaptığı görülmektedir. Bunda da Türkiye’nin dinamik yapısı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca ekonomik ve siyasi istikrarda bunda temel oluşturmuştur.

Türkiye, Sosyal Güvenlik sistemini reforme etmek, büyüme oranlarının %5’lerin üzerinde seyrettiği dönemlerde bile istenen seviyeye indirilemeyen işsizlik oranlarını aşağıya çekmek, KOBİ ve diğer ekonomik alanların rekabet yeteneklerini

geliştirmek gibi son derece önemli konular önem vermek durumundadır. Türkiye’de de işsizlik tüm dünyada olduğu temel sorunlardan biridir. İşsizliğin azaltılmasıyla ilgili olarak çeşitli kararlar alınmış ve politikalar uygulanmaya çalışılmıştır, ancak bunların yeterince başarılı olduğunu söylemek zordur. İstihdam sorunu karşımıza mesleki eğitimi, sanayileşmeyi desteklemek gibi politikalarla çözülmesi gereken öncelikli bir konu olarak çıkmaktadır. Yeni iş alanları oluşturulmasına ve iş çeşitliliğine destek veren, kayıtdışı istihdamı önleyici tedbirler alan bir istihdam stratejisi oluşturulmalı ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

AB süreci bir kurallar ve kurumlar sürecidir. Genellikle demokrasi ve insan hakları konusunda yerine getirilmesi gereken hususlar mevcuttur. Bu süreçte ilerlerken daha net ve cesur adımlar atılmalıdır. Hükümetin insan hakları ihlallerini önlemek ve demokrasinin işleyişini daha iyi düzeye getirmek için yeni yasal düzenlemelere devam ederken, çıkardığı yasaları uygulamaya sokması yerinde olacaktır.

Türkiye’de yaşanan AB’ye uyum süreci, yalnızca uluslararası bir birliğe üyelik süreci değil temeli insan hakları ve demokrasiye dayanan geniş kapsamlı bir toplumsal dönüşüm süreci olarak algılanmalıdır. Nihayetinde bu süreç Türkiye’de temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, işkencenin önlenmesi, insan hakları, kadın erkek eşitliği, sivil iktidar, asker siyaset ilişkileri gibi toplumsal hayata pek çok alanda köklü hukuksal düzenlemeler getiren geniş kapsamlı bir reform sürecidir.

AB reformları süreci, Türkiye için iç politikada, bir sıkıyönetim Anayasası olan 1982 Anayasasında yapılan değişiklikler ve uyum yasaları eliyle düzenlenen kanun maddeleriyle daha demokratik bir hukuksal yapıya imkan tanımaktadır. Bu reform çabalarının sadece hukuksal düzenlemeler ile sınırlı kalmayıp toplumun tabanına yayılan ve kamusal alanda kendini hissettiren bir dönüşüm getirmesi amaçlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- __AKILLIOĞLU, Tekin “Uluslararası İnsan Hakları Kurallarının İç Hukukta Yeri ve Değeri”, **Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan**, İstanbul, 1992.
- __ATAR, Yavuz., **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, 2002.
- __AVCIOĞLU, Doğan., **Milli Kurtuluş Tarihi**, Tekin Yayınevi, 1976.
- __AYDOĞAN, Metin., **Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye**, Otopsi Yayınları, 1999.
- __**Avrupa Birliği ve Türkiye**, TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, 5. Baskı, Ankara 2002.
- __**Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri**, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007.
- __ BALKIR, Canan., Demirci Muzaffer, **Uluslar arası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, Filiz Kitabevi, İstanbul1989.
- __BATUM, Süheyl., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul.
- __BEŞE, Ertan., “**AB’de İnsan Hakları**” Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Elif Kitabevi, İstanbul, 2002.
- __BOZKURT, Enver., Mehmet Özcan, Arif Köktaş. **Avrupa Birliği Hukuku**, Nobel Yay. Ankara, 2001.
- __BOZKURT, Veysel., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Vipaş A.Ş. Yay., Bursa 2001, s. 258. Dağıtım, Ankara, 2001.
- __BULAÇ, Ali., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eylül Yayınları, İstanbul 2001.
- __ÇAĞRI, Erhan-Tuğrul ARAT, “AET’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası-C:1 (1919-1980)** , Editör: Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- __ÇALIŞ, Şaban., **Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri-Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayınları.
- __COŞKUN, Enis., **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul 2001.
- __DAVİD, Beetham - Kevin BOYLE, **Demokrasinin Temelleri**, (Çev: Vahit BIÇAK), Ankara, 1998.
- __DENIAU, Jean François- DRUESNE, Gerard, **Ortak Pazar**, İletişim Yayınları.

__ DARTAN, Muzaffer., “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği”, **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri**, Editörler; Mustafa AYKAÇ-Zeki PARLAK, Elif Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

__ "**Danimarka, İrlanda ve İngiltere**", Katılım Antlaşması: 27.03.1972 tarih ve L 073 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.

__ EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., “2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut, **Anayasa Yargısı-19**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2002.

__ ENSAROĞLU, Yılmaz: **İnsan Hakları ve Demokratikleşme Bağlamında Yeni Anayasa Paketi**, SETA Analiz Raporu, Ankara, 2010.

__ ERDEM, Fazıl Hüsnü., **Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkilerinde Yaşanan Son Gelişmeler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme**, Şanlıurfa Barosu Dergisi, Mayıs 2004.

__ ERDEM, Fazıl Hüsnü: “1982 Anayasasının Serüveni”, **HFSA**, Sayı 15

__ ERKİNER, Engin., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Öteki Mat. Ankara,1998.

__ GÖKÇEN, Ahmet., “Düşünce Hürriyeti ve Yeni TCK 312/2”, **Türk Hukuk**, Türk Hukuk Enstitüsü Yayını, Sayı 66, 2002.

__ GÖZEN, Ramazan., “**Türkiye’nin AB ile Entegrasyon Sürecinin Açmazları ve Açılımları**”,**Türkiye’nin Dış Politika Gündemi**, Liberte Yay. Ankara, 2004.

__ GÖZLER, Kemal., **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, 2000.

__ GÖZLER, Kemal., <http://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm> (21.5.2004)

__ GEMALMAZ, Mehmet Semih., **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 4.Baskı, Beta yay., İstanbul, 2003..

__ HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı-19**, Antalya, 2002.

__ İÇEL, Kayıhan., **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, 2001.

__ KABOĞLU, İbrahim, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, 2002

__ KONGAR, Emre., **Kültür Üzerine**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982.

__ KARAKAŞ, Eser., Normalleşme, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye**, Liberte Yay. Ankara, 2004.

__ KARDAŞ, Ümit: “Neden Yetmez, Neden Evet 2”, **Zaman**, 25 Temmuz 2010.

__ KARLUK, Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım, İstanbul 1998.

__ NEVINS, Allan-COMMAGER, Henry Steele, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, Çev. Halil İnalçık, Varlık Yayınları, İstanbul 1961.

- __ÖZBUDUN, Ergun., **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Yetkin yay., Ankara 2000,
- __ÖZER, Ahmet., **Tanzimattan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği**. Elips Kitap, Ankara, 2003.
- __SAĞLAM, Fazıl: “Anayasa Sorunlarına Güncel Bakış”, **Anayasa ve Uyum Yasaları (13-14 Aralık 2002) Açık Oturum Tutanakları**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2003, s.59.
- __SAMPSON, Antony., **Avrupa Nereye Gidiyor (The New Europeans)**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1969.
- __SANDIKLI, Atilla., **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basımevi
- __SOYSAL, Mümtaz, “Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler”, **Anayasa Yargısı 2**, Ankara, 1996
- __TANÖR, Bülent., **İki Anayasa 1961-1982**, 2. Tıpkı Baskı, Beta yay., İstanbul 1991.
- __TANÖR, Bülent -YÜZBAŞIOĞLU, Nemci., **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2001,
- __TEKELİ, İlkin., **Türkiye ve Avrupa Birliği III.**
- __ **Türkiye’de Siyasi Reform**, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007.
- __TEZİÇ, Erdoğan., **Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2003, s. 11-12.
- __TUNAYA, Tarık Zafer, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Arba Yayınları, 1994, sf. 141.
- __TUNÇ, Hasan., “2001 Değişiklikleri Çerçevesinde Milli Güvenlik ve İnsan Hakları İlişkisi”, **G. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Haziran- Aralık 1999, C:III, Sayı:1-2, s. 194-201.
- __ÜLGER, İrfan Kaya., **Türkiye – Avrupa Birliği**, s. 111.
- __YAZICI, Serap: **12 Eylülde Halkoyuna Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Ne Tür Yenilikler İçermektedir?**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010.
- __YOKUŞ, Sevtap., **AB ‘ye Uyumda Siyasi Kriterler Doğrultusunda Türkiye’de Anayasal ve Yasal Dönüşüm Çabaları**, İÜHF, C.LXI,2003.

DİĞER KAYNAKLAR

__http://www.mfa.gov.tr/data/AB/ilerleme_raporu.pdf

Erişim, (13.08.2010)

__http://www.msb.gov.tr/ayim/ayim_makale_detay.asp?idno=64

Erişim, (19.12.2010)

__<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kavalalim/genislem.pdf>

Erişim, (19.08.2010)

__<http://www.tsrbs.org.tr/tsrbs>

Erişim, (27.09.2010)

__<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2526668,00.html>

Erişim, (10.11.2010)

__<http://www.turksolu.org/ileri/02/erdem2.htm>

Erişim, (29.12.2010)

__<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=227&icerikID=327&dil=TR>

Erişim, (19.08.2010)

__www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ead//ankara.doc

Erişim, (19.08.2010)

__<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>

Erişim, (04.08.2010)

__<http://www.ikv.org.tr/pdfs/helsinkizirvesonuc-tr.pdf>

Erişim, (16.10.2010)

__http://www.gumruk.gov.tr/tr/abdisiliskiler/Documents/2009ilerleme_raporu_tr.pdf

Erişim, (08.12.2010)

__<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/ab-ilerleme-raporundan-ergenekona-tam-destek-007323>

Erişim, (18.11.2010)

__<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/maastricht.html>

Erişim, (12.09.2010)

__http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/gokce.pdf

Erişim, (15.12.2010)

__http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/meclis_konusmalari_23-05-07.aspx

Erişim, (30.08.2010)

__<http://yenisafak.com.tr/Roportaj/?i=288004>

Erişim, (15.01.2011)

__<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/04798.pdf>

Erişim, (30.12.2010)

__<http://www.abanaliz.com/haberdetay.asp?ID=124>

Erişim, (10.12.2010)

__<http://www.goc.bilgi.edu.tr/documents/CEUROPA.doc>.

Erişim, (10.12.2010).